

De Heerlijkheid

Periodiek van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout

Bram Stukje over
pand Broekhoven 4

In dit nummer

Arendshof 2
van winkelcentrum tot gemeentehuis

8

Oosterhoutse schilders
Jan Bors' passie voor kunst en carnaval

22

Ziet u gelijk wat er veranderd is?

ZENUWACHTIG handenwringend zitten wij, de redactieleden van De Heerlijkheid, nu in het Trefpunt, in afwachting van de reacties van u, onze lezers. Want: ziet u gelijk wat er veranderd is?

Het zijn misschien maar kleine dingen, maar neem van mij aan dat daar heel wat vergaderuurtjes tegenaan zijn gegooid en dat daar heel wat woorden aan vooraf zijn gegaan.

Ik heb het natuurlijk over het papier waarop deze Heerlijkheid is gedrukt. Gerecycled papier! Dus beter voor het milieu, zoals enkelen van u in de enquête van afgelopen december hebben aangegeven.

Dat is tóch nog een hele zoektocht geworden. Want gerecycled papier, daar is er nogal wat van. En hoe zwaar moet dat dan zijn? 100 grams? 80 grams? 130 misschien. Mag er hout in zitten? Of juist niet? Moet het gebleekt zijn of meer grijzig? Moet het gestreken of gesatineerd zijn? Het heeft heel wat hoofdbreken gekost om daar goed uit te komen. Gelukkig heeft Ad van Ginneken van drukkerij Total Print ons met raad en daad terzijde gestaan, waarvoor grote dank.

En nu ligt het resultaat voor uw neus. Wij hopen dat u er blij mee bent en dat u het mooi vindt, want het oog wil ook wat. Uw reacties kunt u kwijt via e-mail hkoosterhout@gmail.com; wij horen heel graag wat u ervan vindt.

Dan nu De Heerlijkheid #2 van dit jaar. Wat hebben we voor u in petto? Een interview met Bram Stukje die het pand van Broekhoven aan het opknappen is. Een artikel over Arendshof 2, dat binnen een paar jaar het gemeentehuis gaat huisvesten. De gebruikelijke rubrieken, hoewel er daarvan een paar ontbreken. Dit keer geen Uit de oude doos of Oosterhoutse cafés. Helaas moeten we die in deze uitgave missen. Wel een zogenaamde hartfoto, of populair gezegd: centerfold. Een paginagrote foto in het hart van deze uitgave. De nietjes in het midden moet u maar even wegdenken. Wat u dan ziet is een fantastische oude foto van Zwembad De Warande. De goede kijker ziet gelijk dat die ergens in de jaren '70 genomen is: de jongeman op de voorgrond draagt immers een spijkerbroek met wijde pijpen. En zo valt er nog veel meer te zien op de foto. Veel leesplezier.

Namens de redactie,
Paula Pols

Foto Voorpagina

Vraag een willekeurige Oosterhouster naar het pand van Broekhoven en hij of zij zal u onverwijd verwijzen naar het begin van de Kloosterstraat. Tot 2014 dreef Ad Broekhoven daar zijn winkel. De foto is van de opheffingsverkoop in dat jaar. Even leek het erop dat het verloederde pand niet zou kunnen ontsnappen aan de slopershamer, maar vorig jaar kocht Bram Stukje het pand om het vervolgens, met respect voor het verleden, te restaureren. Lees het interview met Bram Stukje op pagina 4.

FOTO COLLECTIE HKO / BERT ROMPA

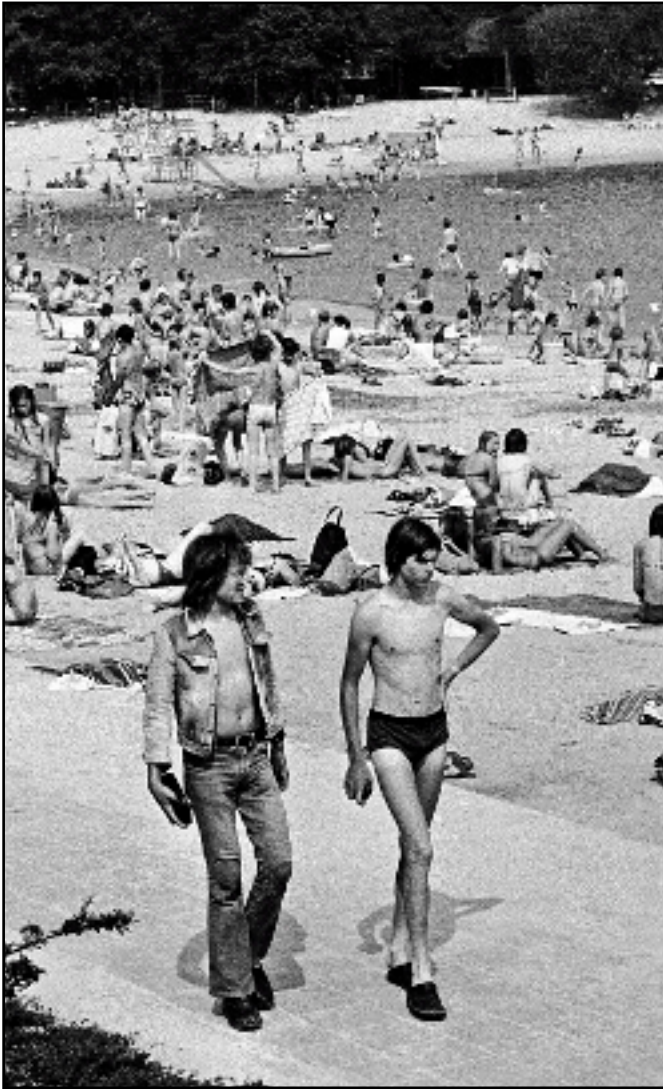

(ADVERTENTIE)

OPTICIENS
vd Heijden

Nieuwstraat 2 - Tel. 0162 - 45.32.88
Oosterhout

INHOUDSOPGAVE DE HEERLIJKHEID

Je achternaam
krijg je van je
vader, toch?
Maar niet altijd **14**

Zwembad De Warande
in de jaren '70 **18-19**

Oosterhoutse Stadswandeling:
Groene oase in centrum van Oosterhout

26

En verder:

Kolfbaan op de Heuvel 12
De Heerlijkheid op
gerecycled papier 13
Franse juffrouwen-kostschool 17
Wie Wat Waar?! 20

Aanwinstenlijst 29
Om en nabij de Boerderij 30
Van het bestuur 33
Colofon 34
Informatie HKO..... 35

Bram Stukje wil pand Broekhoven

Door Paula Pols en
Marie-Louise van Bijnen

Welke Oosterhouter kent het niet: het pand van Broekhoven, aan het begin van de Kloosterstraat. We staan voor de fraaie monumentale gevel van de voormalige winkel, waar je ooit voor schroefjes, moertjes, spijkertjes, kortom voor ‘1001 artikelen’ terecht kon.

Buurman en eigenaar Bram Stukje, die in de oude directiewoning van Schriek’s Koekfabriek op nummer 6 woont, legt uit dat de panden op nummer 2 en nummer 4 beide van de familie Broekhoven waren. “Ad dreef op nummer 4 de winkel. Hij woonde toen, en nu nog steeds, hier aan de overkant. Johan woonde op nummer 2. Dat pand staat al jaren leeg.”

Bram opent de deur van nummer 4 en vertelt en passant dat de werkzaamheden aan het pand in augustus vorig jaar zijn begonnen. We gaan naar binnen en komen in het voorste gedeelte van het huis. We bewonderen de fraaie ornamenten in het wit gepleisterde plafond, die overigens niet origineel zijn maar later zijn toegevoegd.

Een al wat oudere opname van het pand van Broekhoven. Om de hoek rechts op de foto begon vroeger de Leeuwenstraat. Sinds de aanleg van de Mathildastraat heet dit gedeelte de Isabellastraat.

FOTO COLLECTIE HKO / HARRIE TIELEMANS

Dat er gewerkt wordt in het pand, is duidelijk. Overal ligt en staat bouw materiaal. Plafond en muren zijn al grotendeels klaar. We lopen voorzichtig tussen alle ‘obstakels’ door. Prachtige robuuste balken lopen dwars over de zoldering. Daartussen kleinere dwarsbalken. Je kunt zien dat er alles aan gedaan is om het interieur zo origineel mogelijk te houden.

Amerikaans grenen

Voor de restauratieplannen heeft Stukje hulp gehad van architect Pascal Grosfeld. “Hij heeft de tekeningen van de verbouwing gemaakt. Die balken in het plafond zijn ‘nieuw’. Geen eiken balken, maar Amerikaans grenen, een ‘vettige’ houtsoort die niet zo gemakkelijk gaat rotten.”

“Het pand is gebouwd rond 1850 en is nu een gemeentelijk monument”, vertelt Bram. “Nadat de winkel werd gesloten, heeft het pand jaren staan te verkrotten. Het dak was op het laatst helemaal doorgezakt en vormde een gevaar voor passanten. Op last van de gemeente, die dreigde met een dwangbevel, heeft Broekhoven het dak toen ondersteut en met een zeil afgedekt.”

Gesplitst

Uiteindelijk heeft Bram het pand gekocht en wordt het nu, met het nodige respect voor het verleden, deels herbouwd, deels gerestaureerd en gesplitst in twee separate woningen. Mijn eerste indruk is dat het pand véél groter en vooral veel dieper is dan ik uit mijn geheugen kan opdiepen. Toegegeven, het is zeker dertig jaar geleden dat ik ooit voet zette in de winkel, maar toch...

Bram Stukje lacht: “Dat kan wel kloppen. Wij hebben er aan de achterkant een heel stuk aangebouwd, maar het oorspronkelijke pand was ook echt heel groot. Zó groot dat we er nu twee aparte woningen van gaan maken: Kloosterstraat 4 en 4a.”

bewaren voor Oosterhouters

Bram Stukje in de deuropening van het pand aan de Kloosterstraat 4. De gevel zal er straks zo veel mogelijk uitzien als in de begintijd van de winkel van Broekhoven.

FOTO PAULA POLS

Hij gaat ons voor naar de achterkant van het gebouw.

“Het is hier wél donker”, merkt Marie-Louise op. “Nu nog wel”, antwoordt Bram, “maar straks komen er twee grote lichtstraten in het dak, waardoor je meer dan voldoende licht binnen krijgt. Verder proberen we zoveel mogelijk te behouden van de oorspronkelijke bouw.”

We lopen aan de achterkant van het pand, die nog helemaal open is, om de tussenmuur heen zo het tweede huis in. Dat wordt straks Kloosterstraat 4a.

Bram vertelt hoe moeder Broekhoven met de winkel begon in het pand op nummer 4, waar zij huishoudelijke artikelen verkocht.

“Maar in de loop der jaren is de winkel steeds verder uitgebreid. Het tweede gedeelte van het huis, waar we nu staan, was aanvankelijk opslagruimte. De gevel van dit gedeelte was helemaal dichtgetimmerd. We maken hier nu dus een aparte woning van. We hebben de oude luiken en raamkozijnen in de gevel nagemaakt, want het oorspronkelijke hout daarvan was helemaal verrot.”

INTERVIEW BRAM STUKJE

“De steentjes hier”, en Bram wijst naar de bakstenen wand naast de raampartij aan de straatkant, “hebben we steentje voor steentje afgebikt. Dat was een behoorlijk karwei.” Opvallend zijn de gaten in de bakstenen muur. “Dat waren gaten voor balken”, vertelt Bram. Vreemd, vinden wij, want die gaten zitten ongeveer op anderhalve meter boven de vloer. De mensen waren vroeger dan wel kleiner dan tegenwoordig, maar ook voor die tijd was het te laag om er zonder je hoofd te stoten onderdoor te kunnen lopen. Bram lacht: “Klopt, de voordeur zat vroeger een halve meter lager. De grond hier is uiteindelijk flink opgehoogd.”

Bouwval

“Ons huis op nummer 6 was ook een bouwval toen we het kochten, net als dit pand. Dat is nu zo’n vijftien jaar geleden. We hadden één jaar nodig om het bewoonbaar te krijgen. Het pand had bijvoorbeeld geen eigen elektra; dat kwam van de koekfabriek. Er zat ook nog een doorgang naar de fabriek in het huis.” Bram lacht: “De arbeiders kwamen aan het eind van de week hun loonzakjes ophalen in onze eetkamer!” “We zijn in augustus vorig jaar begonnen met de restauratie. We hebben eerst gezorgd dat het waterdicht was, daarna zijn we aan de afwerking

Martin van Halderen haalt nog gauw even wat schroefjes en moertjes voor de winkel voorgoed gesloten wordt. FOTO COLLECTIE HKO / BERT ROMPA

De oude baksteentjes in het pand zijn steentje voor steentje afgebikt om opnieuw gebruikt te worden.

FOTO PAULA POLS

binnen begonnen. De eerste woning is waarschijnlijk in augustus van dit jaar klaar. Het tweede huis is hopelijk ook nog dit jaar klaar. We willen beide woningen verhuren, maar we willen na verloop van tijd zelf in het tweede huis gaan wonen. Onze eigen woning op nummer 6 is voor ons tweeën veel te groot geworden, nu de kinderen uit huis zijn”, legt Bram uit.

We lopen weer door de woning naar wat in de nabije toekomst de tuin moet worden. Daar staat achterin nog een oud pand, waarvan de voordeur aan de Klappeijstraat ligt, op nummer 80 om precies te zijn. Vroeger hield de Oosterhoutse modelauto-raceclub daar domicilie.

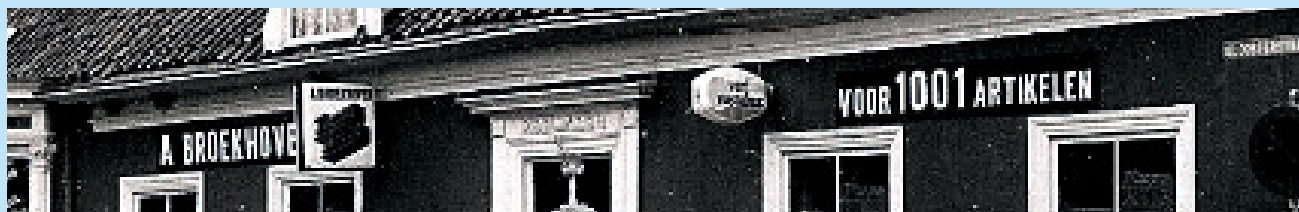
“Met een apart hokje voor de scoorder, die de stand bijhield”, laat Bram zien. Het zwart-wit geblokte plafond doet ons denken aan de finishvlag. Je hoort de raceauto’s bijna ronken.

Muurijzers

We lopen weer door het winkelpand naar buiten en kijken naar de oude vertrouwde gevel. “Dit soort geveltjes is er meer geweest in Oosterhout. We hebben de oude muurijzers weer hersteld; die waren overgeschilderd. We hebben ook oude pannen gebruikt voor het dak. Een van de ornamenten in de winkelgevel is bijna verdwenen, maar dat restaureren we zo goed mogelijk.”

Waar hij al dat oude materiaal vandaan haalt?

INTERVIEW BRAM STUKJE

Bij de ingang van de winkel aan de Kloosterstraat in Oosterhout stond 66 jaar lang de naam A. Broekhoven. Moeder Broekhoven draaide de winkel, terwijl vader Broekhoven druk bezig was met zijn bouwbedrijf.

In het begin verkocht moeder Broekhoven voornamelijk huishoudelijke artikelen. Later kwam hier ook speelgoed bij. Toen het bouwbedrijf van vader Broekhoven werd opgeheven, ging hij zijn vrouw helpen in de winkel. Inmiddels verkocht het echtpaar ook gereedschap en ijzerwaren. De hele familie zat in de vrije uurtjes aan de tafel om boutjes en moertjes in elkaar te zetten.

Zoon Ad werd in 1975 eigenaar van de winkel. Hang- en sluitwerk werd het meest verkocht. Zoon Johan vertrok naar Arendshof voor de verkoop van speelgoed en heeft nu een winkel in de Arendstraat. De panden Kloosterstraat 2 en 4 – intussen was het woonhuis bij de winkel getrokken en besloeg het pand tweehonderd vierkante meter – werden in 1995 aangemerkt als gemeentelijk monument.

Omdat Broekhoven echter een andere bestemming zocht voor de panden, werd de procedure opgeschort. Het duurde tot 2006 voordat de panden echt op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst werden.

In 2014 stopten Ad en zijn vrouw met de winkel. Veel Oosterhouters gingen voor de definitieve sluiting nog snel even schroefjes en boutjes halen en om deskundig advies vragen. Vanaf 2014 stond de winkel leeg, waarna het pand verloederde en de pannen van het dak vielen.

Research Marie-Louise van Bijnen

“Er zijn best veel handels in oude bouwmaterialen, hier en in België, in Merksplas”, weet Bram. “Het is soms best wel een hele zoektocht om goed materiaal te vinden, maar het lukt eigenlijk altijd wel.”

“In Oosterhout is al zo veel afgebroken, eigenlijk té veel. Piet de Sloper, hè”, verwijst Bram naar wethouder Piet Willemsen, die in de jaren zeventig van de vorige eeuw onder meer verantwoordelijk was voor volkshuisvesting en grondzaken en die in die jaren talloze, soms monumentale panden af liet

breken in het kader van de vooruitgang.

“In ons bedrijfspand, bij Tricorp aan de Bredaseweg, hangen foto’s van de Kloosterstraat zoals die vroeger was. Prachtige panden stonden daar. En van Villa Mathilda. Eeuwige zonde”, mijmert Bram. We kunnen het alleen maar hartgrondig met hem eens zijn.

Uitspraken gedaan in een interview zijn voor rekening van de geïnterviewde en zijn niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie van De Heerlijkheid of van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout.

Gemeentehuis Oosterhout:

Het Oosterhoutse gemeentehuis heeft al diverse onderkomens gehad. Nu staat er wederom een verhuizing op de planning. Marie-Louise van Bijnen verdiepte zich in de gang van het gemeentehuis van de Heuvel via Slotlaan 15 en Slotjesveld 1 naar Arkendonk 2.

Door Marie-Louise van Bijnen

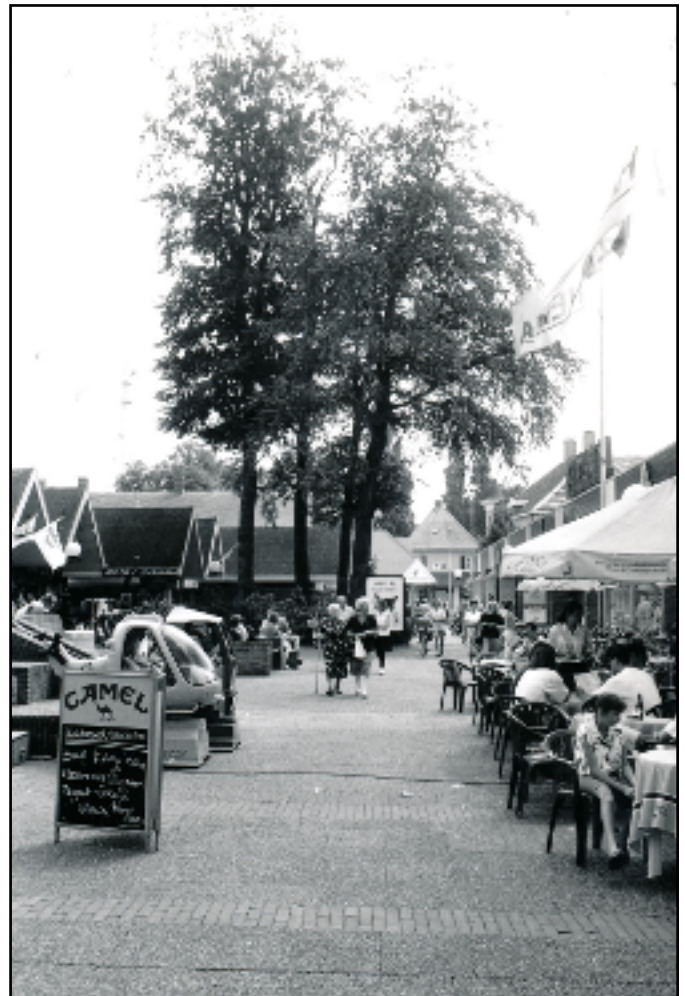
In de tijd dat Oosterhout een Vrijheid was, had het weliswaar een eigen bestuurscentrum, maar aanvankelijk geen eigen onderkomen. Schout en schepenen vergaderden in de plaatselijke herbergen; de rechtspraak vond plaats in de open lucht. Rond 1620 werd een nieuw pand aan de Heuvel in gebruik genomen: het Vrijheidshuis. Dit bevatte naast een grote college- of schepenkamer en twee vertrekken voor de secretarie ook de plaatselijke gevangenis.

In 1809 werd Oosterhout door Lodewijk Napoleon officieel tot stad verheven. In 1839 werd het Vrijheidshuis verbouwd, maar een goede eeuw later bleek ook dit pand te klein, waarop het gemeentebestuur in 1945 vertrok naar Huize Limburg (zie ook pag. 28). Dit slotje was van 1938 tot 1980 eigendom van de gemeente Oosterhout en fungeerde vanaf 1945 als stadhuis. Veel Oosterhouters herinneren zich slotje Limburg nog als hun trouwlocatie.

Bouwpastoor

Architect Wim Oomen kreeg in 1977 de opdracht voor de bouw van een nieuw gemeentehuis met de melding dat het op 1 april 1980 klaar moest zijn. De toenmalige burgemeester Bob Mater heeft zich veel met de bouw bemoeid; hij fungeerde als een soort 'bouwpastoor'. Volgens hem moest het nieuwe gebouw het huis voor de bevolking van Oosterhout worden.

Slotje Limburg werd in 1980 te koop gezet. Tot die tijd was er ook een noodsecretarie aan de Slotlaan. Dit noodgebouw was gebouwd pal voor slotje

In 1995 is winkelcentrum Arendshof nog niet overdekt. Voor de Hema staan de hoge bomen nog in al hun pracht te pronken.

FOTO COLLECTIE HKO / COR HUIJBEN

Beveren, waar toentertijd de radioloog W. Goslings woonde. Nadat de gemeente vertrokken was uit de Slotlaan, nam de bibliotheek hier tot 1985 haar intrek.

Van Slotlaan 15 ging de gemeente naar Slotjesveld 1, waar op 23 april 1980 de officiële opening werd verricht door commissaris van de koningin Jan Dirk van der Harten. Er waren open dagen met muziek in de raadszaal. Zowel dagblad De Stem als weekblad Het Kanton kwamen met een aparte editie. In 2002 is er sprake van verhuizing van het gemeentehuis aan het Slotjesveld, omdat de

van Heuvel tot Arendshof

Het Hemaplein enkele jaren later, in 2001. Deze foto is ongeveer op dezelfde plaats genomen als de foto links. Het winkelcentrum is intussen overdekt en de bomen bij de Hema hebben, ondanks vele protesten, het veld moeten ruimen.

FOTO COLLECTIE HKO / COR HUIJBEN

gemeente wederom uit haar jasje groeide en er het nodige achterstallige onderhoud was. In deze periode spelen ook de grote plannen voor het Sanrijngedebied, waar ook een nieuw gemeentehuis zou worden gebouwd. De gemeenteraad besloot echter dat het gemeentehuis op dezelfde locatie zou blijven en grondig gerenoveerd en uitgebreid zou worden.

In 2021 besluit de gemeenteraad op advies van wethouder Robin van der Helm het winkelcentrum Arendshof 2 te kopen en het gemeentehuis hier te vestigen. Dit scheelt de bouw van een parkeergarage

én het leegstaande winkelcentrum wordt weer ‘bewoond’, ofwel twee vliegen in één klap. Of dit goedkoper zal zijn dan nieuwbouw moet nog blijken, want er zal veel aangepast moeten worden om van de winkels een raadszaal, een publiekshal en kantoren te maken. Daarnaast moeten de contracten van de nog bestaande winkels in dit gedeelte van Arendshof, zoals ANWB en Halfords, afgekocht worden.

De bouw van het hele winkelcentrum Arendshof ging niet zonder slag of stoot. Arendshof wordt omzoomd door de Heuvel, Gasthuisstraat,

ARENDSHOF 2

Zicht vanaf de grotendeels verdwenen Eerste Kegelstraat op de gasfabriek in 1977. De huizen die hier stonden, moesten plaatsmaken voor de nieuwbouw bij Arendshof.

FOTO COLLECTIE HKO / COR HUIJBEN

Arendstraat, Rulstraat en Gasstraat. Grote delen van de Eerste en Tweede Kegelstraat hebben voor de bouw moeten wijken. De Arendstraat was de duurste winkelstraat van Oosterhout en tevens de verbinding tussen Heuvel en Markt. De straat werd tot ca 1700 Kerkweg en ook Cassestraat genoemd

Den Dobbelen Arent

De Arendstraat is genoemd naar brouwerij Den Dobbelen Arent, vanaf 1679 De Arend genoemd. Begin twintigste eeuw bestaat de straat uit tal van mooie panden, zoals het sigarenwinkeltje van de weduwe Mertens (nu boekhandel Het Verboden Rijk) op nummer 32, tegen het patronaat aan, gebouwd in 1894-1895. Er lagen ook tramrails in de straat en er stond een waterpomp. In de Arendstraat

was ook de ingang naar de Kleine Braak.

De Heuvel met de markt was vroeger de kern van Oosterhout. Op de Heuvel vond je het postkantoor, het Vrijheidshuis en café Flora. De Gasthuisstraat had het gasthuis en de Heilig Hartkerk en de pastorie. De Nieuwstraat was oorspronkelijk het verlengde van de Rulstraat (en dat is het nu eigenlijk nog). Begin twintigste eeuw werd besloten om de verbinding tussen de Arendstraat en de toenmalige slagerij Braat op de hoek van de Gasthuisstraat en Rulstraat een aparte naam te geven: Nieuwstraat.

Op 30 Augustus 1972 werd het eerste gedeelte van Arendshof geopend door burgemeester Ton Elkhuisen, in aanwezigheid van 'Malle Pietje', bekend uit de populaire televisieserie Swiebertje, en vele Oosterhouters. Dit gedeelte was niet overdekt.

In 1971 werd de eerste steen gelegd door burgemeester Elkhuisen. Het winkelcentrum was toen nog niet zo groot. In 1975 begon men al met een uitbreiding en in 1980 was de heropening. Het ontwikkelingsbureau AMRO schonk het winkelcentrum een kijk-zit-speelelement, wat later gesloopt is.

Toen besloten werd tot de bouw van Arendshof 2 en, voor sommigen nóg erger, het overkappen van het winkelcentrum, ontstonden er veel problemen. De Vereniging Van Eigenaren had deze beslissing genomen, maar de kleine winkeliers waren mordicus tegen vanwege de hoge kosten en het feit dat er voor de overkapping veel bomen gekapt moesten worden.

Rode beuk

Toch gingen in 1996 de eerste palen de grond in. Er zou 8.200 vierkante meter extra winkelruimte ontstaan, waar zo'n veertig nieuwe winkels onderdak zouden vinden. De eerste en tweede verdieping werden gereserveerd voor het parkeren van 560 auto's. Milieuorganisaties en de bomenstichting kwamen in actie voor het behoud van de bomen. Met name de kap van de rode beuk op het zogenaamde Hemaplein bracht veel teweeg onder Oosterhouters. Meerdere keren zijn er pogingen gedaan om bij Gedeputeerde Staten de bouw en overkapping tegen te houden, echter zonder succes. Bekende Oosterhouters als Ad van Bekhoven (Artistiek) en kunstenaar Piet Hohmann lieten zich niet onbetuigd bij de acties en noemden het winkelcentrum 'een monument van bouwarmoede' en vonden dat de 'kippenhokken' afgebroken moesten worden.

V&D

Intussen speelde ook nog de vraag of V&D zich wel of niet in Arendshof zou vestigen. Daarom was de vestiging in de voormalige Kwantum in 1995 van tijdelijke aard. In 1997 kocht de gemeente het pand van restaurant Le Bouc om daar V&D te vestigen, maar de directie van Vendex International besliste anders en zo kwam de winkel toch in Arendshof 2.

Ingang van Arendshof 2 bij de Nieuwstraat in 2002.

FOTO COLLECTIE HKO / COR HUIJBEN

De winkels in Arendshof 2 waren redelijk snel gevuld en zo was er in september 1997 de feestelijke opening van Arendshof 2 door burgemeester Wim Ligtvoet tijdens een overweldigende drukte. In 2002 werd de vloer aangepast, omdat mensen uitgleden en zich bezeerden doordat de stenen vloer spiegelglad was.

Als je nu door Arendshof 2 loopt, is het een trieste bedoening door de leegstand van de winkels. Hopelijk zal de vestiging van het gemeentehuis hier verandering in brengen, zodat er meer leven in de brouwerij komt in en rond het centrum. Waar is overigens de totempaal gebleven?

Bronnen

Dagblad De Stem, dagblad BN DeStem, weekblad Het Kanton en ordners straatnamen in HKO, collectie Bouwman

Oosterhoutse elite amuseert zich met spelletje kolf op de Heuvel

Door Jacob Jonker

IN DE ZEVENTIENDE EEUW amuseerde de gegoede burgerij in heel Europa zich met het ‘kolfspel’ op een zogenaamde ‘maliebaan’, een baan van ongeveer 750 meter lang. De aanleg van een maliebaan bleek echter in de praktijk, gezien haar afmetingen, nogal eens op problemen te stuiten. Dus in de loop van de achttiende eeuw werd het spel verdrongen door een kolfspel dat een veel kortere baan kende. Deze baan was een soort houten bak, waarvan de lengte varieerde van 20 tot 30 meter, met een breedte van ongeveer 7 meter. Een dergelijke baan werd vaak aangelegd bij een herberg.

Aanwijzingen

In de archieven van Oosterhout zijn aanwijzingen omtrent een ‘kolfbaan’ op de Heuvel in de achttiende eeuw. Deze baan wordt in de Oosterhoutse dorpsrekeningen stevast aangeduid als ‘maliebaan’.

Mogelijk hebben we hier te maken met een verkeerd woordgebruik - niet ongebruikelijk in ons dorpsarchief - want voor een baan van 750 meter was toen ook al geen plaats. Deze Oosterhoutse ‘maliebaan’ zal dan ook wel een kolfbaan geweest zijn, waarbij vrijwel dezelfde spelregels golden als bij het oorspronkelijke kolfspel.

Men speelde op een speelveld tussen twee palen. De bal kon van hout zijn maar ook van leer. Was de bal van leer, dan werd hij gevuld met veren of paardenhaar. Er werd geslagen met een flexibele stok van taai hout met een fluwelen handvat en voorzien van een met metaal beklede hamerslag. De bal mocht in het spel niet hoog geslagen worden. Rondom werd de baan afgezet met een lage wand om de bal in het spel te houden. Onderweg moesten er ook nog poortjes gepasseerd worden. Het spel werd als deftig gezien en gaf een zekere

status, te vergelijken met die van het hedendaagse golf. Kennelijk viel de maliebaan onder de verantwoordelijkheid van het dorpsbestuur, want die betaalde de aanleg en gaf ook opdracht voor het onderhoud van de maliebaan.

Spaans groen

Vanaf 1689 zijn de dorpsrekeningen van Oosterhout bewaard gebleven en vanaf 1779 ook de daarbij behorende bijlagen. Deze bijlagen geven tot in detail weer wat er zoal in opdracht van het dorpsbestuur is gerepareerd, vervangen of nieuw gebouwd. Zo moesten in maart 1782 de planken en palen van de maliebaan geleverd worden in de kleuren wit en Spaans groen. Dit ‘Spaans groen’ had in de achttiende eeuw de reputatie van ons ‘chrom 6’. Een behoorlijk giftige verf, die al bekend is uit de Romeinse tijd en waaraan koperplaten en azijn te pas kwamen bij de bereiding. De verf was sterk schimmelwerend door zijn giftigheid.

In mei 1787 werden er drie eiken palen vervangen en werden er twee dubbele latten vernieuwd, die 4 meter lang waren en waarschijnlijk dienden voor de zijkant.

In de ‘maliebaan’ stonden zes zitbanken, mogelijk aan elke kant drie, die geleverd waren in de kleur Spaans groen. Deze zitbanken werden in de herfst in de Sint Jan opgeslagen om in het voorjaar weer in de maliebaan geplaatst te worden.

Afgebroken

Na 1793 komt de maliebaan niet meer voor in de dorpsrekeningen en mogelijk is deze door toedoen van de Fransen afgebroken. De ‘maliebaan’ stond vermoedelijk aan de westelijke kant van de Heuvel. Op de oostelijke zijde stonden al de pomp en de balie, een soort houten afzetting waarachter het schavot kon staan. De baan was in de zomer de ontmoetingsplaats voor de Oosterhoutse elite.

De kolfbaan zoals die er op de Heuvel moet hebben uitgezien.

ARTIST'S IMPRESSION JACOB JONKER

De Heerlijkheid op gerecycled papier

VIA DE LEZERSENQUÊTE uit het afgelopen decembernummer kreeg de redactie van enkelen van u de suggestie om De Heerlijkheid in het vervolg op gerecycled papier te laten drukken. Dit verzoek heeft de redactie van harte omarmd. Deze editie is dus, bij wijze van proef, op gerecycled papier gedrukt. U begrijpt dat wij benieuwd zijn naar uw eerste indruk en leeservaring.

Is deze milieu-vriendelijke uitvoering wat u ervan verwacht? Of geeft u de voorkeur aan het vertrouwde kwaliteitspapier, waarop De Heerlijkheid de laatste jaren wordt gedrukt? U kunt uw reactie opsturen naar e-mailadres

hkoosterhout@gmail.com

onder vermelding van: De Heerlijkheid papier.

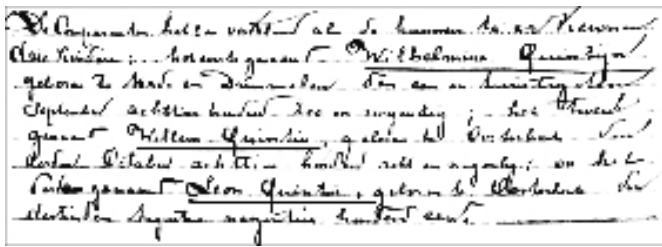
HUWELIJKSFORMALITEITEN

Moeder en vader, of toch niet...?

Een kind krijgt normaal gesproken de achternaam van de vader. Maar als deze tijdens de geboorte niet in beeld is? En als moeder later met een andere man trouwt? Hoe zit het dan met de familienaam? In deel 7 van de serie **Huwelijksformaliteiten** gaat Simon Burggraaf hier nader op in.

Door Simon Burggraaf

Adriaan van Ham, 26 jaar oud, geboren in Oosterhout op 24-06-1879, schoenmaker, zoon van Wouter van Ham, groenteverkoper, en van Allegonda Rompa, trouwt op 07-12-1905 in Breda met Marie Elodie Quintijn (ook wel Quintin), 32 jaar, geboren in Beernem (België) op 02-07-1873 als dochter van Leander Quintijn en Melanie Vanparijs.

In hun huwelijksakte erkent Adriaan van Ham de drie kinderen van Marie Elodie Quintijn.

In de huwelijksakte staat letterlijk vermeld: ‘De comparanten hebben verklaard als de hunnen te erkennen drie kinderen: het eerste genaamd Wilhelmina Quintijn, geboren te Made en Drimmelen den een en twintigsten september achttien honderd zes en negentig; het tweede genaamd Willem Quintijn, geboren te Oosterhout den derden oktober achttien honderd acht en negentig; en het derde genaamd Leon Quintin, geboren te Oosterhout den dertienden augustus negentien honderd een.’

De kinderen staan na de geboorte inderdaad ingeschreven met de achternaam van de moeder, omdat er op dat moment geen vader in beeld was. In het bevolkingsregister Oosterhout 1900 vinden we ze terug op het adres Hogerheide K 220. Ze

wonen dan in bij straatmuzikant Camille Franciscus Smit. Ze zijn ‘inwonend, niet verwant’. Het gezin van moeder en drie kinderen gaat vlak voor het huwelijk met Adriaan van Ham terug naar Beernem.

Leon	Quintijn	geboren te Oosterhout den 13den Augustus 1901	13 Aug 1901
Wilhelmina	Quintijn	geboren te Oosterhout den 3den Oktober 1898	3 Okt 1898
Willem	Quintijn	geboren te Oosterhout den 3den Oktober 1898	3 Okt 1898
Leon	Quintijn	geboren te Oosterhout den 13den Augustus 1901	13 Aug 1901

Uit het bevolkingsregister van Oosterhout in 1900.

Na het huwelijk zijn de kinderen dus door Adriaan van Ham erkend als zijn kinderen en dragen ze dus de achternaam Van Ham. Ze worden in het bevolkingsregister van Breda ingeschreven op het adres Keizerstraat 189. Het gezin vertrekt in november 1909 naar Turnhout, maar komt een jaar later (december 1910) alweer terug naar Breda en gaat wonen in de Havermansstraat op nummer 17. En daar worden de laatste twee kinderen geboren: Pieterella en Wouter Adrianus.

Quintijn	Marie Elodie	geboren te Beernem den 2den Juli 1873	2 Jul 1873
Ham	Wilhelmina	dochter van Quintijn geboren te Oosterhout den 3den Oktober 1898	3 Okt 1898
"	Willem	dochter van Quintijn geboren te Oosterhout den 3den Oktober 1898	3 Okt 1898
"	Leon	zoon van Quintijn geboren te Oosterhout den 13den Augustus 1901	13 Aug 1901
"	Allegonda	dochter van Quintijn geboren te Oosterhout den 30sten September 1896	30 Sept 1896
"	Allegonda	dochter van Quintijn geboren te Oosterhout den 30sten September 1896	30 Sept 1896
"	Mathilde	dochter van Quintijn geboren te Oosterhout den 27sten Februari 1898	27 Feb 1898
"	Mathilde	dochter van Quintijn geboren te Oosterhout den 27sten Februari 1898	27 Feb 1898
"	Pieterella	dochter van Quintijn geboren te Breda den 18den Januari 1910	18 Jan 1910
"	Wouter Adrianus	zoon van Quintijn geboren te Breda den 18den Januari 1910	18 Jan 1910
"	Wilhelmina	dochter van Quintijn geboren te Oosterhout den 3den Oktober 1898	3 Okt 1898

Uit het bevolkingsregister van Breda in het jaar 1900.

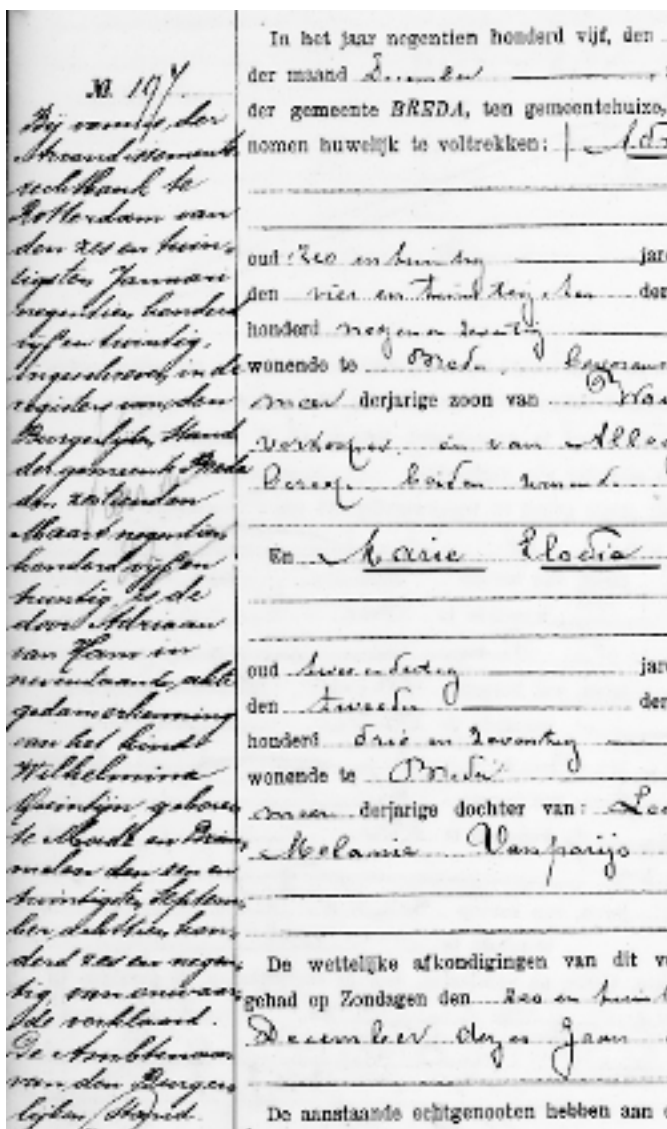
HUWELIJKSFORMALITEITEN

Ondertussen heeft de oudste dochter (Wilhelmina, geb 21-09-1896) ook een kind gekregen: Wilhelmina van Ham, geboren 19-12-1915. De aangifte wordt gedaan door de verloskundige. Ook hier wordt geen vader genoemd. In het bevolkingsregister zien we het kind terug in het gezin van Adriaan van Ham. Marie Elodie Quintin overlijdt op 21-04-1914 in Breda en in de jaren daarna zien we het gezin uit elkaar vallen. De jongere kinderen gaan eind 1915 naar Princenhage. De oudere kinderen kiezen hun eigen weg en Adriaan van Ham vertrekt in 1918 naar Rotterdam en overlijdt daar in 1947. Tot zover de belevenissen van het gezin, waarin (behalve moeder) iedereen de achternaam Van Ham droeg. Of toch niet? Als we de huwelijksakte

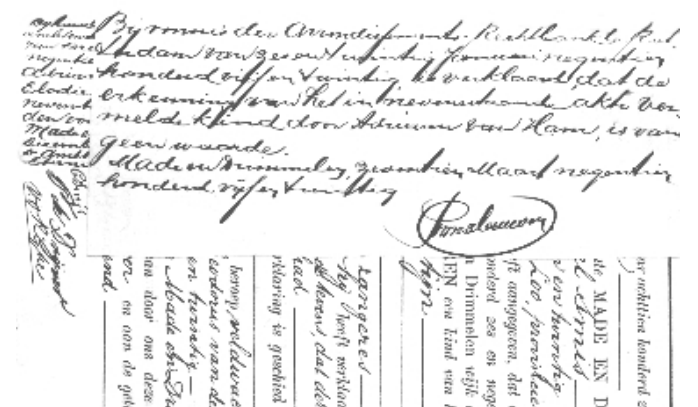
opnieuw bekijken, zien we in afwijkend handschrift bijgeschreven: 'Bij vonnis der arr: rechtbank te Rotterdam van den 26 januari 1925, ingeschreven in de registers van den Burgerl. Stand der gemeente Breda den 16 maart 1925 is de door Adriaan van Ham in nevenstaande acte gedane erkenning van het kind Wilhelmina Quintijn, geboren te Made en Drimmelen den 21 september 1896, van onwaarde verklaard.'

Als moeder kun je de erkenning tegenhouden. Erkenning door de vader kan alleen met toestemming van de moeder. Wonderlijk is wel dat in 1925 haar moeder Marie Elodie Quintijn allang overleden is. Maar wie heeft de erkenning dan tegengehouden? Of heeft Adriaan zelf de erkenning teruggedraaid voor de rechtbank in Rotterdam, waar hij toen woonde?

Als we de geboorteakte van oudste kind Wilhelmina opzoeken, zien we in de kantlijn twee extra stroken papier bevestigd. De bovenste draagt de ondertussen bekende tekst 'Bij vonnis....enz'. De tekst op de onderste begint met 'Bij huwelijk...'. Die onderste tekst zal wel overeenkomen met de tekst die we zien in de kantlijn van de geboorteakte van Willem Quintin. Bij het huwelijk van de ouders wordt het kind erkend en krijgt het voortaan de achternaam van de vader.

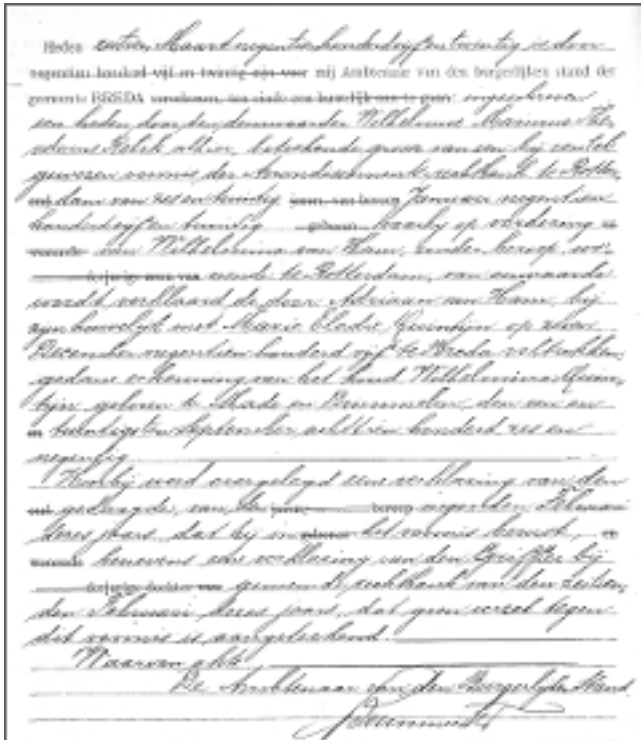
Uit de huwelijksakte van Adriaan van Ham en Marie Elodie Quintijn.

Geboorteakte van Wilhelmina.

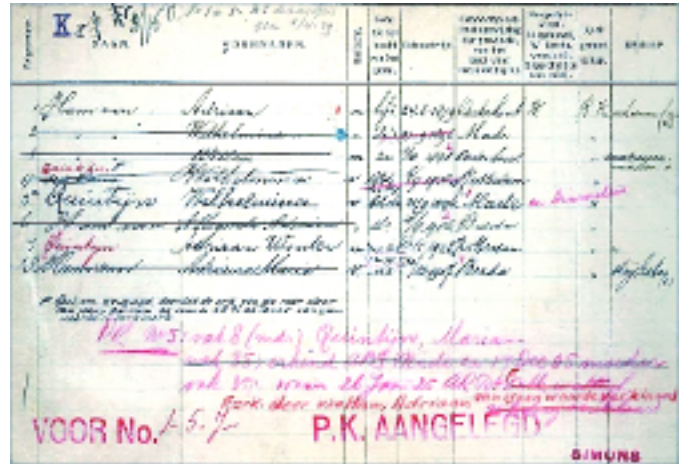
Samenvattend: het eerste kind van Marie Elodie Quintijn heet vanaf de geboorte (21-09-1896) Wilhelmina Quintijn, maar na het huwelijk van haar moeder op 07-12-1905 Wilhelmina van Ham. Door het vonnis van de arrondissementsrechtbank in 1925 heet ze daarna toch weer Wilhelmina Quintijn.

HUWELIJKSFORMALITEITEN

Akte uit de gemeente Breda, 1925.

Tenslotte vinden we in het huwelijksregister van Breda op 16-03-1925 de oplossing: ‘een bij verstek gewezen vonnis der arrondissementsrechtbank te Rotterdam van 26-01-1925, waarbij op vordering van Wilhelmina van Ham, zonder beroep, wonende te Rotterdam, van onwaarde wordt verklaard de door Adriaan van Ham bij zijn huwelijk ... gedane erkenning van het kind Wilhelmina Quintijn ... Hierbij werd overgelegd eene verklaring van de gedaagde ... dat hij in het vonnis berust ...’

Gezinskaart uit Rotterdam.

Dus op zoek naar Wilhelmina Quintijn in Rotterdam. Op de site van Stadsarchief Rotterdam vinden we de gezinskaart van vader Adriaan van Ham. Op die kaart staat ook oudste dochter Wilhelmina van Ham (tweede regel, doorgestreept), dezelfde Wilhelmina Quintijn (vijfde regel, na de naamswijziging van 1925). Maar als de naam van Wilhelmina (1896) verandert, verandert ook de achternaam van haar beide (nog steeds ‘onechte’) kinderen Wilhelmina (geb. 1918 Rotterdam, regel vier) en ook de achternaam van de in 1928 in Rotterdam geboren Adriaan Wouter (regel 7). Verder wonen er ook nog twee ‘gewone’ kinderen van Adriaan van Ham (geboren Breda 1906 en 1907). Ook de Rotterdamse ambtenaren vonden het blijkbaar nogal ingewikkeld, gezien de aantekeningen onderaan de kaart.

(ADVERTENTIES)

Damweg 7 | 4905 BS | Oosterhout
06 - 138 025 85 | 0162 - 451 852
www.tuincentrumoosterhout.nl
info@tuincentrumoosterhout.nl

- Natuurvoeding inclusief biologisch verswaren
- Dieetvoeding voor o.a. gluten-, suiker- en/of melkvrrij dieet
- Natuurlijke lichaamsverzorging en cosmetica
- Homeopathie, vitamines en voedings supplementen

Fysieke en online winkel!

Keiweg 7 Oosterhout • t: 0162-453223 • w: broedersgezondheidswinkel.nl

De Franse Juffrouwen kostschool te Oosterhout

Door Jacob Jonker

IN OOSTERHOUT waren in de tweede helft van de negentiende eeuw twee kostscholen gevestigd. Eén jongenskostschool op de plaats waar later het klooster van de benedictinessen werd gevestigd, en een Franse Juffrouwen-kostschool, in het Laantje. Het was in die tijd nog 'bon ton' in de hogere kringen om Frans te spreken. Vooral ook voor opgroeiende meisjes die waren voorbestemd om een goede partij te vinden voor een huwelijk. Hieronder de voorwaarden waaronder men de leerlingen toeliet op de Franse kostschool, geschreven in het Nederlands van die tijd en ondertekend door Cornelia Koek.

Men neemt aan de jonge Juffrouwen te Onderwyzen in de Fransche en Nederduytsche Taalen, het Leezen, Schryven en Cyfferen, benevens Nuayen Breyen, Borduren &c. alles wat in een goede Fransche Kostschool geleerd word, als ook het geene dat tot een goede-Christelyke Opvoedinge behoord ; Genietende wydders Kost, Drank, en Legging, benevens het bewassing van haare Linnen, alles voor Somme f 170-0-0. 's Jaarlyks; mitsgaders voor een plaats, Boek en Stooff in de groote Kerk f. 2-10-0. Voor den Paruykmaker (pruikmaker) f. 10-0-0.

De Onder-Mademoiselle geniet voor een Doceur, (een gift bij het begin en het einde van het school seizoen) als wanneer de jonge Juffrouwen inde Kost koomen en uyt het School gaan als ook te Nieuwe-jaar en de Kermis, eene Somme van 2. Guldens en de Dienst-Meyden 1. Gulden.

De jonge Juffrouwen brengen meede eene Silvere Lepel en Vork, een Tafelmes, twee Tinne Borden, een dito Kamerpot, ses Servetten, twee paar Slaaplakens, twee Sloopen en twee Handdoeken, blyvende alle hef (het ?) voormelde in het School.

De jonge Juffrouwen kunnen (zoo Ouders of Voogden zulks begeeren) het Onderwys genieten van een Musikant, die de voornaamste Instrumenten leerd Bespeelen; als ook het Onderwys van een goede Dans-meester yder á f 2-10-0. De loopende maand, of per Les 3 stuyvers en voor het leeren der Toykenen f 2-10-0. Per lopende Maand.

Zwembad D

Zwembad De Warande in de jaren '70 van de vorige eeuw. Het bad was nog een natuurbad en met corona hoefde geen rekening te worden gehouden.

FOTO COLLECTIE HKO

De Warande

Provisorische fietsenstalling bij tijdelijk busstation

Door Paula Pols

Het oude centrale busstation aan de Leijshoek is in 2014 hard aan vervanging toe. In september van dat jaar wordt het oude busstation gesloopt om plaats te maken voor een gloednieuw en uitgebreider station, dat medio 2015 opgeleverd wordt. Aan weerszijden van de Abdis van Thornstraat, ter hoogte van de kloostertuin van de zusters benedictinessen, komt een tijdelijk busstation. Dees Melsen is de enige die het juiste antwoord had. Hij schrijft: 'Het plein voor de St. Antoniuskerk is destijds tijdelijk in gebruik geweest

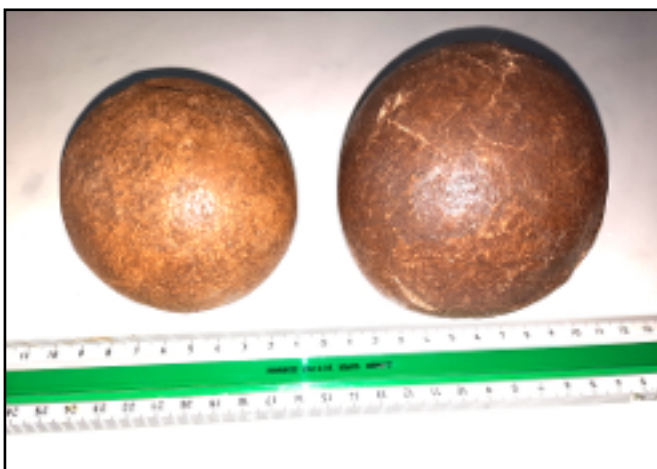
De tijdelijke fietsenstalling op het terrein van de Sint Antoniuskerk, nu mét een deel van de kerk erop.

FOTO COLLECTIE HKO

als fietsenstalling voor het tijdelijke busstation, omdat het busstation aan de Leijshoek verbouwd werd. In de periode 2014-2015 is het nieuwe busstation gerealiseerd.'

Dees kan zijn prijs binnenkort tegemoet zien.

Het blijft een raadsel

HELAAS, geen reacties op onze vraag waar de twee bollen op de foto hierboven voor dienden. Het is en blijft voor ons een raadsel. Mocht u toch nog een helder moment krijgen en het antwoord u te binnen schiet, dan weet u ons te vinden: hkoosterhout@gmail.com

Wilt u ook kans maken op de Wie Wat Waar!?-prijs van 10 euro, laat ons dan weten wat u ziet op de foto hierboven en waar dit is. Vertel er zo veel mogelijk over en stuur uw oplossing naar hkoosterhout@gmail.com onder vermelding van uw naam en bankrekeningnummer. Wie weet, bent u de volgende keer de gelukkige winnaar?

Lourdesgrot en Sint Jozefziekenhuis

Zoals beloofd in de vorige *Wie Wat Waar?! heeft u dit stuk over de Lourdesgrot nog van ons tegoed.*

Door Nico Bekers

IN DE TUIN van het voormalige Sint Jozefziekenhuis aan de Leijsenhoek stond een Lourdesgrot. Bij de sloop van het ziekenhuis, in 1977, zou de grot zijn afgebroken. Wanneer de grot gebouwd is, weten we niet. De grot was geen getrouwe kopie van die van Lourdes, maar de schaal lag zo rond 1:4, wat behoorlijk groot is. In de grot was een altaar. Voor de grot stond een aantal knielbanken. Het was een plaats van devotie, niet alleen voor de zusters maar ook voor de patiënten en de bezoekers. Bij de grot werden ook processies gehouden. De zusters die in het ziekenhuis werkten, kwamen regelmatig in de grot om Maria te vereren.

De Oosterhoutse Lourdesgrot was overigens niet uniek; er zijn verschillende Lourdesgrotten in Brabant, onder meer in Tilburg, Roosendaal, Breda, Sint Willebrord en Baarle-Nassau.

Van 1837 tot 1878 stond het eerste ziekenhuis van Oosterhout aan de Gasthuisstraat 10. Nadat in 1878 aan de Leijsenhoek een nieuw gasthuis in gebruik werd genomen, betrok de familie Fick het pand aan de Gasthuisstraat en woonde daar tot 1965. In 1969 werd het pand gesloopt om plaats te maken voor het nieuwe winkelcentrum Arendshof.

Op 1 december 1834 vestigden zich zeven zusters van het r.-k. gasthuis aan de Haagdijk in Breda in een pand aan de Leijsenhoek 27-29. Aanvankelijk kerkten de zusters in de St. Jan, maar op enig moment hebben zij in het pand aan de Leijsenhoek een kapel ingericht. Deze kapel werd officieel ingewijd door de bisschop. De pastoor van de St. Jan en zeven Oosterhoutse notabelen hadden het plan om de zusters dienstbaar te maken in een nieuw op te zetten gasthuis. Er werd een pand aan de huidige Gasthuisstraat (tussen Laan en Arendstraat) gekocht en daarin begon het eerste gasthuis, met als doel zieken en gebrekkigen op te nemen en te verzorgen. Het gasthuis groeide gestaag. Er

Processie bij de Lourdesgrot.

werden veel legaten geschonken en zo kon in 1875 worden begonnen met de bouw van een geheel nieuw gasthuis aan de Leijsenhoek.

Op 12 mei 1878 werd het nieuwe neogotische Sint Jozef-gesticht aan de Leijsenhoek in gebruik genomen. Twee vooruitspringende zijvleugels sloten een voorhof in, met in het midden een kapel. Elk jaar reed een kar langs alle boeren van de gemeente Oosterhout. Er werden aardappelen, spek, eieren, knolrapen en granen opgehaald voor het gasthuis dat vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw ook wel Sint Jozef-ziekenhuis werd genoemd. In 1925-1926 werd het complex uitgebreid met een linkervleugel. In 1977 werd het ziekenhuis gesloopt. De zusters bleven nog in Oosterhout, maar de laatsten vertrokken in 1985. Wil je weten hoe het ziekenhuis eruit zag, ga dan eens kijken in Museum Oud Oosterhout; daar staat een kopie op schaal.

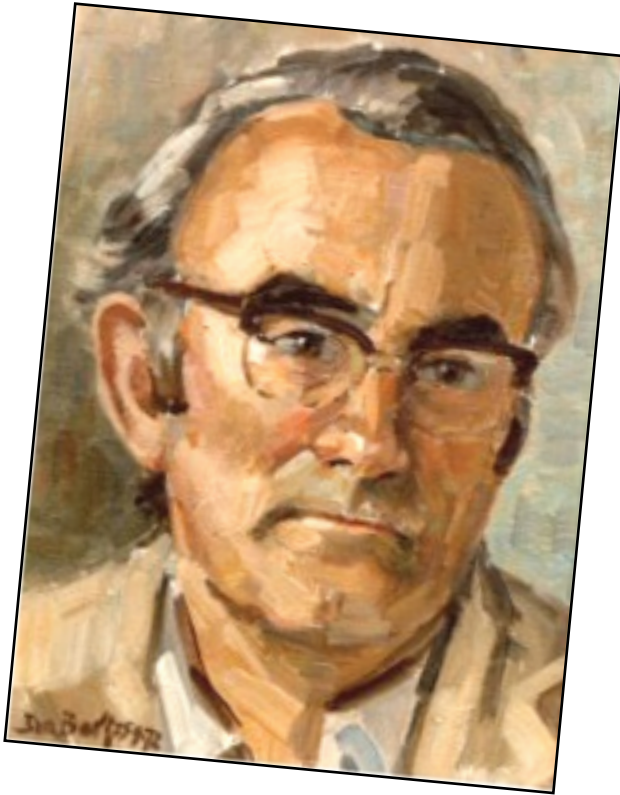

Het Sint Jozefziekenhuis aan de Leijsenhoek.

FOTO COLLECTIE HKO

Jan Bors, een gepassioneerd vrijetijdsschilder

Door Nico Bekers

Zelfportret van Jan Bors.

Jan Bors legt de laatste hand aan een stilleven met bloemen.

Slotpark met Vrijheidshuis (1953).

DE OOSTERHOUTSE SCHILDER Jan Bors komt oorspronkelijk uit het Limburgse Tegelen, waar hij op 28 juni 1907 wordt geboren. In 1930 komt Bors in Oosterhout wonen, omdat hij bij tabakswaarenfabriek Fick aan het werk kan. Tot aan zijn dood blijft hij in Oosterhout werken en wonen. Hij woont aan de Veerseweg en aan de Wilhelminalaan.

Al op jonge leeftijd is Bors met een schetsboek buiten te vinden om de indrukken van de natuur vast te leggen. Op zijn twaalfde krijgt hij les van een Tegelse schilder. Na de oorlog ontmoet hij Henk van Leeuwen, die zijn grote leermeester wordt. Via Van Leeuwen komt hij in contact met Jan Hohmann. Bors wordt lid van de Brabantse kunstkring Jeroen Bosch en volgt van 1948 tot 1953 lessen in naaktstudie op St. Joost in Breda. In 1970 wordt hij lid van de Nederlandse Kunstkring in Den Haag en neemt hij deel aan tentoonstellingen in de zalen van museum Panorama Mesdag. Hij organiseert ook verschillende eigen tentoonstellingen.

Impressionistisch

Tot het einde van zijn leven blijft Bors actief schilderen. Zijn werk kun je impressionistisch noemen. Hij gebruikt verschillende materialen zoals olieverf, aquarel, houtskool en potlood. Zijn onderwerpen zijn landschappen van Oosterhout en omgeving, stillevens, interieurs en stads- en dorpsgezichten. Bors is een vrijetijdsschilder, maar dan wel een die in die vrije tijd ook alle overgave weet op te brengen voor het schilderen, wat hem zoveel vreugde en voldoening verschaft. Bors is leraar van Walter van Wijngaarden met wie hij samen schilderde in Oosterhout en omgeving. Bors overlijdt op 24 januari 1985 in Dongen.

OOSTERHOUTSE SCHILDERS

1956 - Het ontwerp voor het insigne vereenzelvigd met de eerste naoorlogse carnaval was simpel, maar bijzonder treffend. Het kreeg de naam Smulnar mee, de naam die vanaf dit jaar met carnaval door de inwoners van Oosterhout met trots gedragen zou worden.

1961 - Smulnar met pijp, kiel en zakdoek op een geglazuurd schild. De afgebeelde Smulnar blijkt niet zo maar iemand, zo vertelt Patrick van den Elshout, een kleinzoon van de ontwerper. Het is een gestileerde beeltenis van Jan Bors junior, de jongste zoon van de ontwerper.

1967 - Een rood-groene ruit, met een Smulnar erin. De haren die onder de boerenpet uitsteken, variëren per insigne in aantal en in dikte. Voor de inkleuring van het gezicht zijn in gelijke mate drie variaties verf gebruikt: het gezicht van de Smulnar was geel, huidkleurig óf roze.

Jan Bors en het Oosterhoutse carnaval

VANWEGE ZIJN creatieve verdiensten wordt Bors door de OCS (Oosterhoutse Carnavalsstichting) gevraagd om het eerste insigne te ontwerpen. Vervolgens treedt hij toe tot de OCS, waar hij zich bezighoudt met de Raad van Elf, de redactie van de Kiekerekie en het ontwerpen van insignes. De productie van de insignes vindt in eerste instantie plaats bij de WAVA, mede door Bors opgericht. De Blauwe Boeren kunnen jaren rekenen op Bors' ontwerptalent voor hun carnavalswagens. Op H19 neemt Bors lessen bij Piet Hohmann, die hem later als insigneontwerper zal opvolgen. Het aantal schilderijen dat Bors in zijn loopbaan geproduceerd heeft, is enorm. De staatsieportretten van Prins Mienus I en Leo Wellens, die in het Carnavalsmuseum hangen, zijn ook van zijn hand. Bors is de ontwerper van de carnavalsinsignes van 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961 en 1967, en ook van twee ontwerpen uit 1967 die het net niet hebben gehaald.

Portret van Leo Wellens, de eerste 'minister-president' van de Oosterhoutse Carnavalsstichting (zie ook pag. 26).

Jan Bors in kunsttijdschrift Palet

JAN BORS deed ook weleens mee aan de studieprijsvraag van het kunsttijdschrift Palet. Dit tweemaandelijks tijdschrift, met informatie over schilder- en tekenkunst in al zijn vormen, werd in oktober 1945 in het leven geroepen door de broers Henk en Jochem Schuijt onder de naam 'Met Palet en tekenstift'. Je kon een tekening, aquarel of olieverfschilderij opsturen naar de redactie, die het werk beoordeelde, eventueel met behulp van een externe deskundige. Het is niet bekend hoe vaak Bors meedeed aan deze studieprijsvraag, maar hij werd wel een aantal keren als beste beoordeeld. Een foto van dat werk stond dan in de volgende uitgave van het blad op de voorpagina. Zo ook het schilderij 'Winter' (zie foto hiernaast), waarmee Bors in juni 1958 de eerste prijs won.

Het prijswinnende schilderij: Winter (1958).

‘Hier en daar glibbert de penseel weg’

Uit het juryrapport:

‘Winter’ van eerste prijswinnaar J. Bors is een voortreffelijk schilderij. Niet de naargeestige, sombere kant van de winter is hier afgebeeld, maar het vrolijke, twinkellende van een door een zonnetje bestraalde sneeuwweg, waar langs de boerderijen, door hun gesloten vorm, het vertrouwelijke huiselijke beeld oproepen. En hoe is het geschilderd. Met een vaart die hartverkwikkend is. Toets over toets, geestig tuimelend over elkander, om maar het sprankelende leven van het zonlicht bij te houden en het uit te beelden. Kennelijk is het doekje (formaat 50x40 cm) geheel buiten geschilderd. Waarschijnlijk is na een vluchtige voortekening, eerst de lucht opgezet, dun van laag. Rechts bovenaan beginnend, met een enigszins blauwgroen grijzige toon, waarna direct een ietwat dikkere verflaag, de warmere roodachtige gele zongloedkleur werd geborsteld.

Vervolgens driftig van haast (want het zonlicht verglijdt) de blauwachtige grijze schaduwkleuren van de in tegenlicht geziene daken, vlug de accenten van de paaltjes en toen in dezelfde blauwgrijzige kleur de ondertoon van de weg. Even rustpauze, om goed te kijken of de hoofdzaken op hun plaats stonden. En dan, in een dikke verftoets het hoogste licht erop gepatst. Niet spierwit, neen, door een lichte menging met wat roze en geel, juist een verfijndheid en luchtigheid gevend, wat zo kenmerkend is voor een pas gevallen sneeuwlaag. Nu de bomen. De verflaag is nat, hier en daar glibbert de penseel weg, maar de vaart blijft. De dunne takjes worden in massa gezien en in hun richting van uitwaaiering geschilderd. Nog even een pittig accentje in de stammen en takken. Dan nog even de kleuraccenten opgehaald in mesthoop en het herfstrood van de struiken in het achterplan. De schilder zucht tevreden. Het was de kou waard.

Olieverfschilderij Klappeijstraat: ‘Het is uit de kunst!’

MET HET SCHILDERIJ ‘Klappeijstraat’ won Jan Bors in 1972 wederom de eerste prijs in de studieprijsvraag van Het Palet (no. 142, juni 1972). Het is een olieverfschilderij van 40 x 50 cm.

Het vreemde is dat het schilderij in het juryrapport gedateerd wordt in 1971, maar dat het schilderij veel ouder blijkt te zijn. In de rechterbenedenhoek van het doek staat duidelijk het jaartal 1939.

Schilderfestijn

Verder niets dan lof in de beoordeling door de jury: ‘De schilderleut straalt er vanaf. Met een pittig grijzig getint lijntje, zoals nog te zien bij de trottoirbanden, werden fluks de vormontrekken van de huizenmassa’s opgezet, met inachtneming van de verhoudingen en het perspectief van de horizontale lijnen. Dat erop staande, werden de grote schaduwvlakken met dunne vloeiende verf in brede kwast ingevuld. Samen met de blanco lichtpartijen kreeg het geheel toen reeds een aardige schilderkundige werking. Hierna volgde het invullen van de lucht en de straat en toen begon pas met recht het schilderfestijn van de kleurige en in het zonlicht badende gevelpartijen. Als een nooit falend rapier, vloog de vermoedelijk platte kwast over het doek. Hier een kozijntje rakend, daar in een licht vlak even een lekker fris kleurtje plaatsend. Het is best mogelijk dat toen de heer Bors wat bijkwam uit zijn schilderkundige roes, hij met stomme verbazing naar zijn eigen schepping heeft gekeken. Proficiat heer Bors, het is uit de kunst!’

Jan won nog een keer de eerste prijs uitgeschreven door Het Palet (no. 158, 1976). De titel van het schilderij was ‘Wilhelminakanaal’; het doek werd geschilderd in 1974.

In De Heerlijkheid #3 volgt het tweede deel over leven en werk van Jan Bors.

Olieverf (40 x 50 cm) van de Klappeijstraat in Oosterhout met zicht op de Sint-Jan.

Bronnen:

- ▶ Schilderij Leo Wellens: Carnavalsmuseum.
- ▶ Foto's van schilderijen van Jan Bors: Wim Vermeeren, familie Oomen, Theo Adriaanse, familie Strik van Oosterhout, Rinus Kuijpers, depot gemeente Oosterhout.
- ▶ Informatie over Jan Bors: RKD en internet.
- ▶ Studieprijsvraag Het Palet: Arti nr. 86 juni 1958, Arti nr. 142 juni 1972, Arti nr. 158 juni 1976.
- ▶ De Stem 8 februari 1958: carnavalsinsigne 1958 (foto voorpagina).
- ▶ Foto van Jan Bors: archief Breda.
- ▶ Peter van Gils: Over de Easterwoodse en Kaaiendonkse carnavalsinsignes, 2017.

Stadspark en slotjes: een groene

In de vierde aflevering van de Oosterhoutse stadswandeling vertelt stadsgids Jacob Jonker van alles over het stadspark en zijn omgeving. En over de Oosterhoutse slotjes waarover hij bijna niet uitgepraat raakt.

Door Paula Pols

Van het Huis van Smits lopen we richting het Slotpark, dat door de Slotlaan in tweeën wordt gedeeld. Beide helften samen vormen een groene oase in het centrum van de stad. In de oostelijke helft van het park zie je, als je goed kijkt, nog bomen in een rij staan, waar ooit de oprijlaan naar Slotje Limburg heeft gelegen.

“De gemeente Oosterhout heeft sinds 1900 grond aangekocht in het centrum, onder meer om het park aan te kunnen leggen. Architect John Juchem uit Woensel heeft er, nu ruim een eeuw geleden, een zeer fraai park van weten te maken”, vindt Jacob. Het meest opvallende in dit deel van het park is het Vrijheidsmonument. “Het beeld, van een vrouw met kind, is na de Tweede Wereldoorlog gemaakt door beeldhouwer Jacques van Poppel (1909-1976 - PP). Burgemeester Frans van Oers heeft het in 1955 onthuld. Pas later, bij de 50-jarige herdenking van de oorlog, is de marmeren muur met de namen van de gevallen in Oosterhout erbij gekomen”, weet Jacob te vertellen.

Peter Ralph Attwool

“Aanvankelijk stonden er 160 namen op, maar in 2011 kwam er een naam bij. De 161^e en laatste naam is die van de Engelse flight-sergeant Peter Ralph Attwool. Hij stortte eind december 1944 met zijn vliegtuig neer in de bossen van Dorst, in de buurt van de Honderdbunderweg. Zijn lichaam is uiteindelijk gevonden, mede dankzij de inspanningen van Jos van Alphen uit Dorst. Attwool is echter niet in Oosterhout begraven maar op het oorlogskerkhof in Bergen op Zoom.”
We steken over naar het westelijk deel van het

Links het Abrahambeeld van Niel Steenbergen, rechts het Vrijheidsbeeld van Jacques van Poppel.

FOTO'S COLLECTIE HKO

park. Bij de ingang daar staat het Abrahambeeld, gemaakt door de Oosterhoutse kunstenaar Niel Steenbergen (1911-1997), die naast beeldhouwer ook penningsnijder was. “Dit beeld is elk jaar het middelpunt van de Oosterhoutse Abrahamdag, opgericht door Leo Wellens (zie pag. 23 - PP). Die wordt al sinds 1963 gehouden, telkens op de eerste zaterdag van oktober. Op Abrahamdag komen alle mannen die in dat jaar 50 zijn geworden, of nog moeten worden, bij elkaar in Oosterhout voor een feestelijke dag”, vertelt Jacob. Op de sokkel van het natuurstenen beeld staat een tekst: ‘*Wijs is hij die weten wil waar Abraham de mosterd haalt*’. Jacob weet nog te vertellen dat het beeld een idee was van Wellens, ter gelegenheid van de vijfde Abrahamdag in 1967.

Omdat het Abrahambeeld door erosie ernstig was aangetast, is het in 2017 vervangen door een gloednieuw beeld, gemaakt door beeldhouwer Jelle Steendam, een kleinzoon van Niel Steenbergen. Saillant detail: het eerste beeld heeft precies 50 jaar op zijn sokkel gestaan.

We lopen het park in en Jacob steekt van wal: “Het westelijke park behoorde sinds 1476 toe aan de bewoners van Heuvel 19. Die hebben het pand in

oase in centrum van Oosterhout

Links de muziekkiosk, rechts onder de imposante Libanese ceder beeldengroep De Anoniemen van Paul Elshout.

FOTO COLLECTIE HKO

Slotje Borssele zoals het er ooit uit moet hebben gezien.

FOTO COLLECTIE HKO

1776 zelfs zo verfraaid dat het ‘Oosterlust’ werd genoemd. In 1918 kocht de gemeente het park van dokter Sluyters, inclusief het huisje met de rood-witte luiken, dat in het park staat. Dat huisje was vroeger het koetshuis van Heuvel 19. Achter het koetshuis bevonden zich de stallen.”

We zijn intussen bij de markante muziekkiosk aangeland, waar we even halt houden. “Achter de kiosk, die in 1935 gebouwd is, lag een ijskelder. Die bestond uit een gemetseld gewelf van steen, met daaroverheen een laag grond, die beplant was met gras. De ijskelder had slechts één opening. In de winter werden er ijsblokken gehakt van het ijs op de vijver in het park en in de ijskelder opgeslagen. Die ijsblokken bleven bruikbaar tot in de zomer.”

De Anoniemen

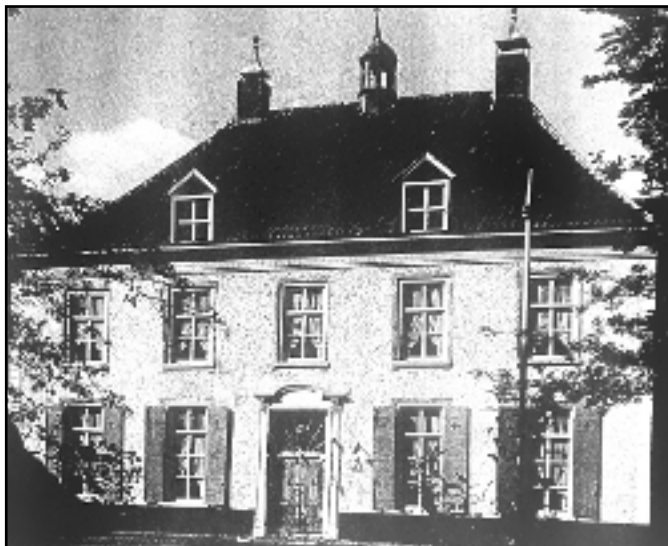
Aan de andere kant van het grasveld zien we onder een gigantische Libanese ceder (een erfenis van de Russische graaf die in de 19e eeuw in Heuvel 19 woonde - zie De Heerlijkheid van dec. 2020, p24) het beeld De Anoniemen van de Oosterhoutse kunstenaar Paul Elshout (1949-2018). Elshout maakte het polyester beeld, of liever gezegd de beeldengroep, in 1980. De spookachtige figuren van de beeldengroep zitten onder lakens. Hun gezichtsvormen zijn nog vaag door de lakens heen

te zien. De gemeente Oosterhout kocht het beeld in 1980 voor 45.000 gulden. In december 2016 werd de beeldengroep tot tweemaal toe door vandalen in brand gestoken. Het beeld werd gerestaureerd, met behulp van Elshout zelf, en staat nu weer te pronken onder de imposante ceder.

We kuieren naar de uitgang van het park aan de Ridderstraat, verlaten het park door het gietijzeren toegangshek en steken de straat over naar Slotje Borssele. Dit slotje heeft jarenlang leeggestaan en is recentelijk grondig gerestaureerd. “Borssele is een van de oudste nog bestaande slotjes in Oosterhout. Het is genoemd naar Wolfaert van Borssele, die schout van Oosterhout was en omstreeks 1570 in het slotje ging wonen. Hoe oud het slotje precies is, is niet bekend.”

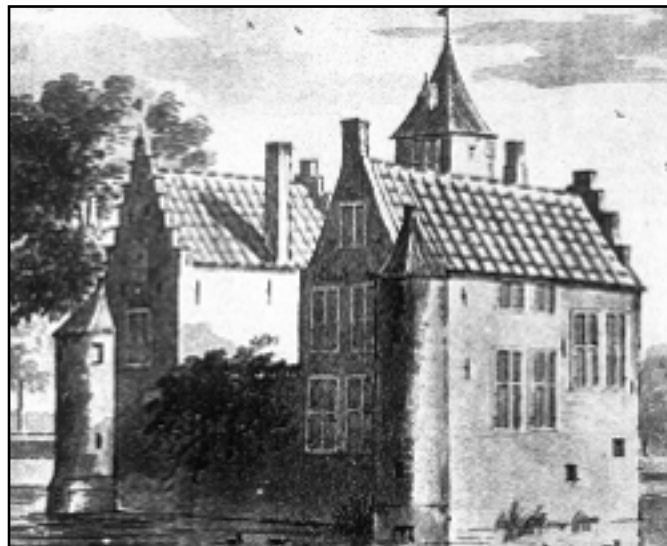
Wat Jacob wel weet is dat het huis door diverse (bastaard)nakomelingen van Willem van Duvendoorde is bewoond: “De eerste gegevens dateren uit het begin van de 15e eeuw. De bewoonster in die tijd is Lijsbeth, een natuurlijk kind van Willem, heer van Oosterhout, uit een bastaardlijn van Willem van Duvendoorde. Zij was getrouwd met Jan van Emmichoven. Een van hun zoons, Edmond van Emmichoven, werd uiteindelijk commandeur van de Johannieters van Chantraine en daarmee een van de machtigste mannen van zijn

STADSWANDELING OOSTERHOUT

Slotje Beveren is sinds 1779, toen het verbouwd werd, niet wezenlijk veranderd.

FOTO COLLECTIE HKO

Slotje Limburg had oorspronkelijk een U-vorm met drie vleugels.

FOTO COLLECTIE HKO

tijd. In 1853 koopt ene Benjamin van Ochten het slotje en noemt het Buitenzorg. Deze naam staat nog steeds op de pilaren van de oprijlaan.” Verderop in de Ridderstraat ligt slotje Beveren. Ook hiervan is niet bekend door wie en wanneer het gebouwd is. “De grond waarop Beveren staat, is in de 15e eeuw eigendom van Jacob Mijnsherenzoon, een kleinzoon van Willem van Duvendoorde. Zijn kinderen nemen later de naam van hun moeder, Van der Spout, aan. In 1542 blijkt er al wel een huis te staan, dat in 1580 door ‘een’ weduwe Van der Spout verkocht wordt aan de secretaris van de vrijheid Oosterhout, Jan Adriaans- zoon van Rijen. In 1650 verkopen zijn erfgenamen het huis aan Charles van Beveren, rentmeester van de prins van Oranje in Geertruidenberg, die het slotje zijn huidige naam geeft. In 1695 verkopen de erven Van Beveren het slotje aan pastoor Verhaaren.”

Schuilkerk

Het slotje doet van 1697 tot 1710 dienst als schuilkerk. In de kelder van Beveren is nog steeds een doopvont aanwezig. In 1779 wordt het slotje verbouwd zoals het nu nog is.

Tegenover Slotje Beveren ligt Huize Limburg (zie pag. 8), ook een van de vijf overgebleven Oosterhoutse slotjes (oorspronkelijk waren het er zeven). Opvallend is de gracht rondom het slotje,

die ook bij sommige andere slotjes aanwezig was. “De huidige blokvorm van het slotje dateert pas van de jaren ’40 van de vorige eeuw, toen het gebouw dienst ging doen als stadhuis en grondig verbouwd werd. Aanvankelijk had het slotje een U-vorm: een binnenplaats, ingesloten door drie vleugels. Bij de verbouwing toentertijd is het geheel overkapt.”

Ontvanger

Jacob weet nog veel meer interessante feiten over het slotje te vertellen: “Vermoedelijk is Slotje Limburg in de tweede helft van de 14e eeuw gebouwd, door Govaert Portmans of Marten Camerling, dat weet ik niet precies. In 1454 wordt het slotje verkocht aan ridder Peter de Hertoghe. Hij is ontvanger van de hertog in Limburg, vandaar de naam van het slotje, en nakomeling van Peter van Duvendoorde, een natuurlijke zoon van Willem van Duvendoorde. Omstreeks 1479 wordt het slotje gekocht door Adriaen Gijsdels, ook wel Van Lier genoemd, schout van Oosterhout van 1475 tot 1491 en rentmeester van de heer van Breda, en naar alle waarschijnlijkheid óók een nakomeling van Willem van Duvendoorde.”

Over slotje Limburg vertellen we de volgende aflevering meer wetenswaardigheden. Dan komt ook het slotje Brakestein aan de orde. Weet u bijvoorbeeld dat het daar spookt?

Wat hebben we gekregen en gekocht?

Met regelmaat ontvangt Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout schenkingen die de moeite van het bewaren waard zijn. Er wordt natuurlijk ook weleens iets interessants aangeschaft. Vanaf deze uitgave van De Heerlijkheid houdt Jan Buiks u op de hoogte van alle aanwinsten van de heemkundekring.

Januari – mei 2021

- ▶ Nico Bekers, 'Jan Bors 1907-1985. Tegelen-Oosterhout. Zijn leven, schilderijen en aquarellen' (2020). Geschenk auteur.
- ▶ Gedenkboekjes Technische School, Sociale Werkvoorziening en Streekarchivariaat, 1979-1990. Vier stuks. Geschenk heer M. Vissers.
- ▶ Ton Oomes, 'De geur van vers brood' (2019). Roman gebaseerd op Oomes' herinneringen als bakkerszoon in Oosterhout. Geschenk auteur.
- ▶ Collectie Eikhout, o.a. rijwiel-belastingplaatje 1940/41. Omvang: een omslag. Geschenk heer A. Eikhout.
- ▶ Collectie Blom (Leijsenhoek), o.a. klassenfoto's openbare lagere school, albums toneelvoorstellingen en diploma's familieleden, 1920-ca 1965. Omvang: een doos. Geschenk heer J. Blom.
- ▶ Collectie diploma's en oorkonden van de fam. Kanters, 1923-1965, en ca 800 bidprentjes.

Omvang: twee dozen. Geschenk heer A. Kanters.

- ▶ De Smulnarren, 'Tis ne klassieker, historisch overzicht 66 jaar Kaaiendonk' (2021). Aankoop.
- ▶ 'De Oorlogskranten', herdruk van pagina's uit meest landelijke kranten, van clandestiene blaadjes, bekendmakingen e.d., over 1940-1949, met uitgebreide toelichting. Totaal 64 afleveringen (1994-1995) in vijf grote mappen. Aankoop.
- ▶ Archief G. Kersten als keurmeester van vlees te Oosterhout, 1932-1957. Omvang: een doos. Geschenk fam. Kersten.
- ▶ Archief Wit-Gele Kruis, afd. Oosterhout: notulenboeken 1939-1980. Omvang: een doos. Geschenk heer F. van Mierlo.
- ▶ J.J.A.M. Gorisse, 'Ronde van de Molen' (1995). Uitgave t.g.v. de veertigste ronde. Geschenk mevr. M.L. van Bijnen.
- ▶ Collectie Rabiej met documentatie over Intergas, 1944-2004, en documentatie en literatuur over de geschiedenis van Oosterhout en Noord-Brabant, 19e-20e eeuw. Omvang: ca. 2,5 m. Geschenk heer W. Rabiej.
- ▶ Collectie Rekkers, met ansichten, foto's, knipsels en boeken over Oosterhout, 20e eeuw. Omvang: 2 dozen. Geschenk mevr. I. Lankhaar.
- ▶ 'Tussen de Rails', 5e jrg. nr. 1 (1956), gewijd aan de Baronie van Breda (historie, toerisme, bedrijvigheid). Geschenk heer F. van Mierlo.

(ADVERTENTIE)

Stichting Brabants Museum
Oud Oosterhout

Terug in de tijd
Hoe woonde, leefde
en werkte de mens
rond 1900

Miniaturenpark
en Museum
Woonkamer
Ambachten
Roomse Hoek
Schooltje
Drukkerij
Vitрины

Mooie tuinkamer
voor uw rustmoment
Parkeeren gratis
rolstoelvriendelijk

www.brabantsmuseumoudoosterhout.nl
info@brabantsmuseumoudoosterhout.nl
Telefoon: 0162-426815
Bredaseweg 129, 4904 5B Oosterhout

(ADVERTENTIE)

ANN 2019

• MET MES EN VORK •

services service

UW ADRES VOOR HET HUREN VAN SERVIES, BESTEK EN GLASWERK.

CONTACT: 06 54 88 89 13 | SER@METMESENVORK.NL

METMESENVORK.NL

Geen hooibergen in Oosterhout

Vlak bij de boerderij waren ook vroeger al tal van bouwsels en objecten te vinden. In de vierde aflevering van de serie Om en nabij de Boerderij legt Christ Buiks onder meer uit wat de dries, de missie, de schaapskooi en de buur is.

Door Christ Buiks

De 'werft' van boerderij Meeuwissen aan de Bouwlingstraat 56 in 1920 met linksvoor de 'miesput'. FOTO COLLECTIE REGIONAAL ARCHIEF TILBURG

HET WEILAND bij een boerderij werd vaak dries genoemd. In het westen van de Baronie komt men vaak de term gaarsdries of gaarshof tegen voor een te begrazen dries bij de boerderij. In Oosterhout zijn die termen nogal zeldzaam. Maar een gaarshof komt al in 1349 voor: de Garshof²⁸, de oudste vermelding uit de Baronie! Verder nog een exemplaar uit 1476: haeren garshof (R259, f103). Ook gaarsdries werd wel gebruikt. In 1602 komt voor: eenen garsdries, 3 lop. (R289, f158).

Het erf waarop de boerderij stond, heette oorspronkelijk erffnisse, later de werf(t).

De oudste vermelding van een werf in Oosterhout dateert uit 1529: eenen werff daer hy gelooft heeft een huys op te stellen (R267, f26v). En in 1585: schuere metten halven werff, in Middelwijk (R284, f78). In 1646 spreekt men over een 'pleyne off werff' (R300, f31). In 1610 moet er op Den Hout een werff aangelegd worden van 3,5 roede groot en een voet hoger dan van de buurvrouw (R292, f65).

Op het erf bevond zich uiteraard de mesthoop of de mestput, die eeuwenlang messem of messie heette. In 1447 wordt in Oosterhout gesproken van een schuer ende messie (R256, f21) en in 1453 van 'die

messie' (R257, f30v). In 1476 komt Lenaerts Gerits messie voor (R259, f101v). In 1479 horen we van 'die missie' op Oosteind (R259, f131v) en in 1529 op Stuivenzand van de 'misseme' (R267, f45). De term mestput is nogal zeldzaam; die komt voor in 1653: camer metten hoff en misput en hovelingen (R 301, f37), (wat zijn hovelingen?).

Op die mesthoop kwam de mest uit de potstal terecht. Soms werd de mest nog vermengd met aarde, hetzij zwarte grond, hetzij wit zand of ook wel met vlaggen.

Bij het verpachten van boerderijen werd soms de grootte en de hoogte ('pegel' = peil) van de hoeveelheid mest in de 'messie' bepaald. Was er op het einde van de pachttermijn minder mest, dan moest de pachter hiervoor een vergoeding leveren²⁹.

Dat de mest uiterst belangrijk werd gevonden, bewijst een vermelding van een mesthoop uit Gilze, in 1456, waar een boer twee tijlen bomen zette 'om de messie te bescutten van den sonne en sijn huysinge vanden wynde'. De mest mocht dus niet uitdrogen, want dan zou het verteringsproces stoppen.

OM EN NABIJ DE BOERDERIJ

Voor het wassen van groenvoeder (stoppelknollen, spurrie) had men op sommige boerderijen een groenkuil; hierin werd het zand van deze producten verwijderd. De oudste vermelding voor de Baronie van een dergelijke kuil komt uit Chaam (1729). In Oosterhout zullen ze misschien ook wel geweest zijn, maar we lezen er niets van in de bronnen. Ook van hooibergen lezen we in de honderden onderzochte omschrijvingen niets; die stonden er niet in Oosterhout noch in enige andere plaats in de Baronie, met uitzondering van Terheijden. Hooibergen waren vooral nodig in gebieden waar relatief veel hooi gewonnen werd, zoals in Holland, Utrecht en Friesland. Ook in de Noorderkempen kwamen ze vóór 1880 haast niet voor³⁰. Toch vindt men in archeologische sites vaak hooibergen, zoals bij de opgravingen in Princenhage³¹. Hier vond men een laatmiddeleeuwse hooiberg die vijfhoekig van vorm was, met een middenpaal. Later komen er meer vierkante hooibergen. Zijn het geen andere objecten, bijvoorbeeld schaapsstallen? Het hooi werd in de Baronie op de 'schoring' of 'stelling' boven de koeien of ook weleens in de schuur bewaard. De schoring bestond uit een aantal balken waarop slieten waren gelegd. De adem van de koeien kon dus diep in het hooi doordringen en het vochtig maken, waardoor het muf kon worden en het vee het niet graag meer vrat.

Krachtvoer

In de Baronie voerde men de koeien in de winter behalve hooi ook knollen, spurrie, krachtvoer (raapkoeken als restant van de oliebereiding, bostel), rode wortelen etc., evenals stro (vooral haverstro) en vanaf de 18e eeuw ook aardappelen. Hier was lang niet zo veel hooi te winnen als in de echte weidegebieden van Nederland. Een gebouwtje dat wel veel aangetroffen werd, was de schaapskooi. Welke vorm die had, is echter onbekend; men kende wellicht ronde en rechthoekige kooien. De oudste vermelding komt uit 1455: de schaepskoy in Middelwijk (R257, f55). In 1463 vinden we op Vrachelen een schaepskoye (R258, f63) en er zijn ook nog vermeldingen uit 1471 en 1538. Op de Everdenberg is een laatmiddel-

Zicht op de 'werft' van de boerderij die vroeger aan Leijzenstraat 5 stond. De opname dateert uit 1979.

FOTO COLLECTIE HKO / COR HUIJBEN

eeuwse schaapskooi aangetroffen. Deze stond waarschijnlijk niet bij een boerderij maar aan de rand van de heide³². Was het voor de herder te ver lopen om de schapen naar de boerderij terug te brengen? Of schulde men er met slecht weer of bij gevaar van wolven?

Een benaming die in Oosterhout haast nooit voorkomt, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Princenhage of Rijsbergen, is buur.

In 1543 spreekt men in Dorst van 'den buer oft groote camer' (R271, f60v) en in een huurcontract van de Hoeve van Tolloisen uit 1615 is ook sprake van een buer (R391).

Buur komt in de omschrijving van boerderijen in het westen van de Baronie geregeld voor, zoals in Princenhage in 1529: huysinge, schuere, buere, kooye ende erffnisse (R706, f45) en in 1507 is er ook sprake van een buere (R417, f202v). In 1532 horen we van een 'huysinge, schuere, buere, koye, peertstalle, hovinge en de erffnisse, onder weyde ende lant 8 lop. westw. aen Aert Willem Draken, omtrent der kercken vande Haghe' (R706, f161). De oudste buur uit de Baronie is 'Aert Maessoens buer', 1415 in Breda. Buur is verstaend in de nederzettingsnaam Buursteden onder Princenhage en Buurstad onder Zundert, beide met de betekenis 'plaats waar een buur staat'. Een buur is een klein gebouwtje, waarin landbouwgerie kon worden geplaatst, maar waarin ook een oven aanwezig kon zijn (een ovenbuer, een bakhuis dus eigenlijk). Buur betekent 'woning, hut, kot' of 'klein huis'³³. Maar in Dorst wordt buur gelijkgesteld met een

OM EN NABIJ DE BOERDERIJ

grote kamer en dat is zeer opmerkelijk. Ook in de Meierij komt het begrip buur of boer voor. Het was daar in elk geval geen bakhuis. Maar de functie ervan lijkt daar niet duidelijk³⁴.

Kooien dienden voor de opslag van turf, hardhout en landbouwgereedschap als eggen en ploegen, en verder balken, horden en tientallen andere voorwerpen.

Het neutrale kooi wordt voor het eerst in het jaar 1443 genoemd: scuere ende koye, op Den Hout (R256, f40), en in 1479: een koeiken, op Oosteind (R259, f130v). Vervolgens in 1491 op Teraalst: een koeie (R262, f6v). Koeie kan zowel staan voor kooi als voor koe, hoewel in Oosterhout ook soms koede geschreven wordt voor koe, een hypercorrecte vorm.

Wagenhuizen

Een karkooi, waar speciaal de kar en wagens werden gestald, komt pas voor in 1798 in Middelwijk: karkooy (R327, f169). Dit was in de 20e eeuw nog het normale woord voor een dergelijk bouwsel (soms was het een ahang aan de boerderij). Wel zijn er al eerder zogeheten wagenhuizen bekend, maar dit zijn denkkelijk eerder kooien bij een herberg, waar de wagens van passerende kooplui werden ondergebracht: 1567 het wagenhuysken, in Middelwijk (R278, f163) en in 1796 een wagenhuys op Oosteind (R327, f84v). Ook komt een enkele maal de benaming karhuis voor: 'De erfgenamen van Adriaen van Raemdonck (...) sullen verpligt zyn een nieuw karhuys te laten setten en daartoe te mogen employeren de boomen leggende opden werff', 1751 (R320, f300).

Turfkooien werden elders in de Baronie vaak aangeduid als turfhuis, maar in Oosterhout toch vooral als turfkooi: 1564 halven torffcoy in Middelwijk (R276, f161) en in 1579 een torffkoy op Steenoven (R281, f22v). Het in het oosten van Brabant algemene schop vinden we in Oosterhout een enkele maal: 1666 een torffschop op Oosteind (R150, f29v). De turf die de Oosterhouters stookten, kon afkomstig zijn uit Oosterhout zelf, van de heide of uit moerige beemden, of uit Dongen, maar ook werd er veel Friese en Hollandse turf ingevoerd. In

Het hooi van het land van de familie Loonen aan de Provincialeweg 51 wordt straks van de wagen via het hooiluik op de 'schörring' boven de koeienstal gebracht.

FOTO COLLECTIE HKO

1665 had Jacob Adriaen Crul een schip met 1073 tonnen 'swarten vaegschen' turf in de Vaart liggen, afkomstig uit Friesland (R380, f86).

Verder komt schop nog voor in 1690: backhuys en schop, op Vrachelen (R310, f 68v) en ook in hetzelfde jaar een 'stedeken met huysken en schopken daer op staende' (R310, f62). In 1695 wordt een dergelijk gebouwtje in Middelwijk genoemd: schop (R311, f29).

Voetnoten

²⁸ BHIC, Cartularium Karthuizers Het Hollandse Huis, 2, f90v

²⁹ Buiks, Chr.: Boerderij en omgeving in de Baronie, termen en begrippen uit het verleden, Mededelingenblad van Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout 14 (1990), p. 1456

³⁰ Weyns (1960) p. 98

³¹ Leenders en Berkvens, p. 183

³² Dijk, Nico: Schaapskooi, in: Een greep uit de grond, Oosterhoutse archeologie en cultuurhistorie 1996-1999, p. 11, 12

³³ Gysseling, M.: De voornaamste bestanddelen van Zuidnederlandse plaatsnamen, Naamkunde 13, p. 75 resp. Künzel, R.E., D.P. Blok en J.M. Verhoeff: Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200, Amsterdam (1988), p.105

³⁴ Leenders: De dynamische hoeve, p. 49, 50

Bestuur wil werkgroepen impuls geven

NORMAAL GESPROKEN vergadert het bestuur van de heemkundekring eens per maand. Vanwege corona zijn de bestuursleden het afgelopen jaar soms van dit principe moeten afwijken. Maar het ziet ernaar uit dat we binnenkort weer 'gewoon' kunnen vergaderen. De laatste reguliere vergaderingen waren op 17 mei, 22 mei en 14 juni (deels vertrouwelijk).

17 mei 2021

► Wethouder **Clemens Piena** heeft de heemkundekring in een digitale vergadering een ruimte in het leegstaande gebouw van Just (vh Lievenshove) aan de Bredaseweg aangeboden als vervanging van het Trefpunt in het speelgoedmuseum. We zouden daar voor een luttel bedrag zeker drie à vier jaar kunnen blijven, vertelde Piena. Een aantal bestuursleden is er vervolgens een kijkje gaan nemen en was in principe enthousiast. Maar na een gesprek met de beheerder bleek het maximaal om een periode van twee jaar te gaan en waren de kosten aanzienlijk hoger dan ons was voorgespiegeld. Uiteindelijk heeft het bestuur besloten om van het aanbod geen gebruik te maken en zoeken we verder naar geschikte huisvesting.

► Ook is het bestuur nog steeds op zoek naar een voorzitter. Op de oproep in de vorige Heerlijkheid is geen reactie gekomen. Volgens sommigen omdat het profiel dat erbij stond te zwaar is. Het bestuur gaat nu actief mensen benaderen voor deze functie.

22 mei 2021

► De vrijwilligers die zich bezighouden met fysieke en digitale archivering blijken behoefte te hebben aan duidelijke spelregels voor hun manier van werken. Daarover heeft het bestuur zich in zijn laatste vergaderingen gebogen en een concept-basisplan voor de werkgroep Archief geschreven. Naar aanleiding hiervan wil het bestuur ook de andere werkgroepen tegen het licht houden, met het doel de vereniging een kwaliteitsimpuls te geven. **Fred Willems** heeft in ieder geval al een inventarisatie van de werkgroepen gemaakt en van de vrijwilligers die in de werkgroepen actief zijn. Daar komen we vanzelfsprekend later nog op terug.

► Deze uitgave van De Heerlijkheid is gedrukt op

Een primeur voor de heemkundekring: omdat de secretaris tijdelijk in het buitenland verblijft, werd er via een beeldscherm (op de achtergrond) een digitale verbinding opgezet, zodat zij de vergadering van 14 juni toch kon bijwonen.

gerecycled papier. Hoewel dit eenmalig ietwat duurder is dan 'normaal' papier - de drukker moet dit papier speciaal voor ons inkopen - is het bestuur het er toch mee eens dat we dit experiment uitvoeren. We zijn benieuwd naar het resultaat en naar de reacties van de lezers.

► In 2023 bestaat de heemkundekring 50 jaar. Het is verstandig om nu al onze gedachten te laten gaan over de manier waarop we de jubileumviering gaan aanpakken en hoe we de werkgroepen hierbij zouden kunnen betrekken. De eerste stap is een plan van aanpak maken en kijken of we in aanmerking komen voor subsidie.

14 juni 2021

► Op 1 juli wordt de Wet bestuur en toezicht rechtspersonen (WBTR) van kracht, wat consequenties kan hebben voor bestuursleden van verenigingen, zoals de heemkundekring. De bestuursleden weten er eigenlijk weinig tot niets van af en hebben nu afgesproken dat zij in juni een digitale workshop volgen over de WBTR, en deze wet en zijn mogelijke gevolgen in de volgende bestuursvergadering zullen bespreken.

► Nu de coronamaatregelen drastisch versoepelen is het waarschijnlijk weer mogelijk om lezingen te houden. Daarvan houden we u via de nieuwsbrief op de hoogte.

Boekenlijst

Bij Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout zijn nog diverse interessante en fraaie boeken te koop. Van verschillende uitgaven is nog maar een enkel exemplaar beschikbaar. Sommige boeken zijn nieuw, andere zijn tweedehands.

- ▶ *Oosterhout 75 Jaar in Vrijheid*
door Nico Bekers en Paula Pols (2019) € 8,00
- ▶ *Kopie van Het Misdadigerskerkhof*
door Stan Bol (2013) € 2,00
- ▶ *Bredaseweg van Heuvelstraat tot Wilhelminakanaal*
door Nico Bekers (2018) € 3,00
- ▶ *Pater Kerssemakers, monnik en verzetsstrijder*
uitgegeven door heemkundekring
De Heerlijkheid Oosterhout € 10,00
- ▶ *Gedenkboek ter gelegenheid van de 50-jarige
herdenking van de St. Antoniusparochie te Oosterhout*
door H. Huijben (1958) € 2,00
- ▶ *Feestgids uitgegeven ter gelegenheid van het
40-jarig bestaan van de St. Antoniusparochie*
door H. Huijben (1948) € 2,00
- ▶ Diverse kwartaalbladen € 5,00

Heeft u vragen of wilt u een bestelling plaatsen,
stuur dan een e-mailbericht naar

hkoosterhout.pm@gmail.com

Colofon

De Heerlijkheid is het kwartaalblad van
Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout

REDACTIE

Redactie/eindredactie Marie-Louise van
Bijnen, Jan Buiks, Paula Pols

Vormgeving Paula Pols

Fotobewerking Max Peper

Vaste medewerkers Nico Bekers, Christ Buiks,
Simon Burggraaf, Jacob Jonker

DRUK

Total Print, Catharinastraat 34A, Oosterhout
www.drukkerijtotalprint.nl, 0162 - 46 71 21

Kopij en foto's voor De Heerlijkheid kunt u
doorsturen naar het e-mailadres
hkoosterhout.secr@gmail.com (de redactie
bepaalt of kopij en foto's geplaatst worden).
Overname van artikelen of foto's uit deze
uitgave is alleen toegestaan met schriftelijke
toestemming van Heemkundekring De
Heerlijkheid Oosterhout.

Oosterhout honderd jaar geleden

OOSTERHOUT wordt in 1921 verblijd met de vestiging van de Zuid-Nederlandse Zeem-
lederfabriek, waar lamshuiden worden
verwerkt tot zemen. Het fabricageproces
vereist veel handwerk en de fabriek biedt
werk aan veertig mensen en de nodige
thuiswerksters. 'De Zeem' of 'Ut Zimke',
zoals de fabriek in de volksmond genoemd
wordt, is tientallen jaren een begrip in
Oosterhout. Maar de arbeidsmarkt verandert,

de lonen stijgen, de milieu-eisen worden
strenger en in 1993 sluit de fabriek de deuren.
De productie wordt verplaatst naar Mexico,
waar de lonen en milieueisen lager zijn. Een
jaar later volgt de sloop van het fabriekspan-
aan het Wilhelminakanaal. Alleen de verkoop-
afdeling werkt nog vanuit Oosterhout. Tot
2004, als het doek definitief valt voor Ut
Zimke.

Bron: Oosterhoutse Tijdmachine

De Heerlijkheid Oosterhout

HEEMKUNDEKRING De Heerlijkheid Oosterhout houdt zich bezig met de geschiedenis van Oosterhout en zijn kerkdorpen Den Hout, Dorst en Oosteind. De heemkundekring verzamelt en archiveert historisch materiaal in beeld, geschrift, video en audio, presenteert dit door middel van publicaties, en organiseert lezingen en tentoonstellingen.

Lidmaatschap

Interesse voor lokale geschiedenis? U bent van harte welkom. De contributie bedraagt € 25 per jaar. Inwonende gezinsleden betalen € 10 per jaar. De contributie dient te worden voldaan via de Rabobank, rekeningnummer NL71 RABO 0126 3462 24 t.n.v. Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout. Aan-/afmelden dient schriftelijk te gebeuren via e-mail hkoosterhout.pm@gmail.com (bij afmelding eindigt het lidmaatschap op 31 december van het lopende jaar).

Ledenblad

Per adres wordt één exemplaar van het kwartaalblad De Heerlijkheid bezorgd. Zowel personen als instellingen kunnen, zonder lidmaatschap, een abonnement nemen. De kosten hiervoor zijn € 20 per jaar, losse nummers kosten € 5.

Bezoekadres

Het Trefpunt van de heemkundekring is te vinden in het Huis voor Erfgoed aan de Zandheuvel 51, 4901 HT Oosterhout. De ingang bevindt zich aan de Vincentiusstraat. Het Trefpunt is dinsdag en donderdag geopend van 9.00 tot 12.00 uur. Dinsdag is het vrije inloop en hebben bezoekers toegang tot onze digitale bestanden. Donderdag is het eveneens vrije inloop, maar ligt de nadruk op genealogie.

In verband met de corona-maatregelen is bezoek op dit moment niet mogelijk.

Als u historische documenten en/of andere bescheiden bezit over Oosterhout en zijn kerkdorpen, dan zouden wij die graag ter beschikking krijgen om te archiveren of te digitaliseren, zodat deze voor iedereen toegankelijk worden en bewaard blijven voor het nageslacht.

Bestuur

Voorzitter a.i.:

Frans Timmermans, mob. 06 - 83 83 47 64

Secretaris a.i. en public relations:

Paula Pols, mob. 06 - 15 56 31 07

Penningmeester en ledenadministratie:

Fred Willems, tel. 0162 - 74 23 54,
mob. 06 - 40 76 58 28

Bestuursleden:

Simon Burggraaf, Ad van Groesen

Adviseur:

Martin van Halderen

Ereleden

Piet van Beek, Jan Broeders†, Martin van Halderen,
Cor Huijben†, Rinus Kuijpers, Bert Rompa†

Advertenties

Zoals elke non-profitinstelling is ook onze vereniging volledig afhankelijk van subsidie, donatie, contributie en support van bedrijven en instellingen. Om de kosten van ons ledenblad te kunnen dekken, zijn wij zeer afhankelijk van advertenties. Als u achter ons werk staat en ons wil steunen, plaats dan een advertentie. Neem daarvoor contact met ons op via het volgende e-mailadres: hkoosterhout@gmail.com

www.hkoosterhout.nl

Heemkundekring De Heerlijkheid Oosterhout

ROBBE

Financiële Raadgevers

Verzekeringen • Hypotheken • Belastingadvies

**Nu en in de
toekomst je financiën
goed geregeld?**

*Robbe helpt
je verder*

Heuvelstraat 5, 4901 KD Oosterhout NB • (0162) 45 22 00 • info@robbe.nl • www.robbe.nl

Volg ons online

